

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра міжнародної комунікації та політології

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

магістр

Рівень вищої освіти

ГРУЗІЯ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Назва теми

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації

Шифр і назва спеціальності

та регіональні студії»

Освітня програма «Країнознавство»

Назва

Шифр 17023

Виконав здобувач групи МВКм – 21-1

Підпис

Д. В. Першин

Ініціали, прізвище

Керівник

Підпис

М. П. Олійник

Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

Підпис

В. В. Дячок

Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри

міжнародної комунікації та політології

Підпис

О. О. Заславська

Ініціали, прізвище

_____ 2022 р.

Хмельницький 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра міжнародної комунікації та політології

Рівень вищої освіти: *магістр*

Галузь знань: *29 «Міжнародні відносини»*

Спеціальність: *291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»*

Освітня програма *«Країнознавство»*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
міжнародної комунікації та політології
_____ к.п.н., доцент О. О. Заславська

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ
Першину Данилу Володимировичу

Тема роботи «Грузія у геополітичному просторі»

Керівник роботи Олійник Микола Петрович доктор історичних наук, доцент
Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання

Затверджено наказом ректора університету від 1 липня 2022 р. № 87

Строк подання здобувачем роботи на кафедру 8 грудня 2022 р.

Вихідні дані до роботи _ матеріали міжнародних організацій, неурядових організацій, державних органів влади, інформаційно-аналітичних центрів, статистичні звіти, публікації в ЗМІ, Інтернет, виступи провідних політиків та лідерів суспільної думки.

Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

- провести аналіз основних теоретичних концепцій в умовах трансформації системи міжнародних відносин; - розглянути особливості політичного процесу в Грузії (1991-2021 рр.); - розглянути становлення економіки незалежної Грузії; - розглянути концепцію національної безпеки Грузії; - проаналізувати геополітичний потенціал Республіки Грузія: виклики та загрози; - розглянути динаміку розвитку грузино-російських відносин: стратегії та пріоритети розвитку; - вивчити особливості партнерського потенціалу та інтеграційні структури Грузії та США; - проаналізувати зовнішня політика Грузії у рамках субрегіональної взаємодії (Туреччина, Азербайджан, Вірменія);- розглянути перспективи зовнішньої політики Грузії в оцінках грузинського суспільства.

Дата видачі завдання “3” вересня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Назва етапу виконання ДР	Термін виконання етапу роботи	Примітка
1. Складання бібліографії за обраною темою	10.09.2022	
2. З'ясування стану висвітлення теми в науковій літературі, наявність документальних джерел за темою у відкритому доступі	24.09.2022	
3. Збір фактичного матеріалу за предметом дослідження	08.10.2022	
4. Уточнення мети, завдань і обґрунтування концепції роботи	15.10.2022	
5. Обробка зібраного матеріалу	22.10.2022	
6. З'ясування змісту проблемної ситуації, планування методів та підходів до розв'язання проблеми	05.11.2022	
7. Підготовка тексту Основної частини роботи. Формулювання висновків за розділами	03.12.2022	
8. Підготовка тексту виступу, слайдів презентації під час захисту перед екзаменаційною комісією та загальних, підсумкових висновків	6.12.2022	
9. Задача готової кваліфікаційної магістерської роботи на кафедрі	8.12.2022	

Здобувач _____
Підпис,

Першин Д.В.
Прізвище, ініціали

Керівник роботи _____

Олійник М.П.

АНОТАЦІЯ

на кваліфікаційну магістерську роботу Першина Данила Володимировича

Прізвище, ім'я, по батькові

Тема роботи: «Грузія у геополітичному просторі».

Спеціальність: 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Кафедра міжнародної комунікації та політології

Науковий керівник : доктор історичних наук, доцент Олійник М. П.

Посада, наукове звання, прізвище, ім'я, по батькові
м. Хмельницький, 2022 р.

Кваліфікаційна магістерська робота виконана на 64 с., з яких 59 с. основного тексту, список використаних джерел складається із 48 найменувань (7 іноземними мовами).

Крах на рубежі ХХ–ХХІ ст. біполярної та формування спочатку монополярної, а затим – багатополярної системи міжнародних відносин супроводжується процесами глобалізації та регіоналізації. Відбувається, з одного боку суттєвим зростанням ролі як традиційних домінантних міжнародних акторів так і нових геополітичних центрів, насамперед Європейського Союзу та «азійських тигрів». З іншого – виходом на геополітичну арену низки нових незалежних держав. Однією з них є республіка Грузія. Внаслідок свого географічного розташування та особливостей відновлення державного суверенітету, вона відразу посіла місце регіонального гравця та важливого чинника локальної безпеки в

Закавказзі. Саме цим і зумовлений вибір теми даного кваліфікаційного дослідження.

У *першому розділі* роботи розглянуто основні теоретичні концепції в умовах трансформації системи міжнародних відносин, особливості політичного процесу та становлення економіки Грузії в 1991-2021 рр., проаналізовано розвиток її концепції національної безпеки під впливом агресії росії в 2008 р.

У *другому розділі* досліджується місце Грузії у сучасному геополітичному процесі та її геополітичний потенціал, динаміка розвитку грузино-російських відносин, партнерський потенціал грузинсько-американських відносин і значення формування інтеграційних структур з демократичними державами..

У *третьому розділі* висвітлено проблему зовнішньої політики Грузії у рамках субрегіональної взаємодії (Туреччина, Азербайджан, Вірменія); визначено перспективи зовнішньої політики Грузії в оцінках грузинського суспільства.

Матеріали даного кваліфікаційного дослідження можна використовувати у навчальному процесі ЗВО, при підготовці до семінарських занять здобувачів, а також викладання курсів із міжнародних відносин, геополітики, актуальних проблем зовнішньої політики; крім того при підготовці тематичних конференцій, написання статей, рефератів, доповідей.

Ключові слова: геополітика, міжнародна політика, зовнішня та внутрішня політика Грузії, трансформація, грузинська нація, Грузія, Вірменія, Туреччина, Азербайджан.

ABSTRACT

on Qualifying Master's Thesis by Pershun Danylo Volodymyrovych

Research topic:

«Georgia in Geopolitical Space»

Area of specialization: 291 "International Relations, Public Communication and Regional Studies"

Department of International Communication and Political Science

Academic supervisor: Doctor of Historical Sciences, professor Oliynyk M.P.

Position, academic title, surname, first name, patronymic

Khmelnitsky, 2022

The qualifying Master's thesis consists of 64 pages., 59 pages of which are. the main text; the list of used references includes 48 titles (in 7 foreign languages).

At the end of the 20th - beginning of the 21st century, the world entered a new stage of geopolitical development. Globalization and regionalization became characteristic manifestations of these processes. These processes are accompanied, on the one hand, by a significant increase in the role of both traditional dominant international actors and new geopolitical centers, primarily the European Union and the "Asian tigers". On the other hand, as a result of the collapse of the Soviet Union, Yugoslavia, and Czechoslovakia, a number of new independent states entered the arena of international relations. One of them is the Republic of Georgia. Due to its geographical location and the peculiarities of the restoration of state sovereignty, it immediately took the place of a regional player and an important factor of local security in Transcaucasia.

The first chapter of the work examines the features of the Republic of Georgia's entry into the system of international relations; the main theoretical concepts in the

conditions of the transformation of the system of international relations are analyzed.

The second chapter highlights the issue of the geopolitical potential of the Republic of Georgia, the dynamics of the development of Georgian-Russian relations: strategies and priorities of the development, and the problem of Georgia and the United States: partnership potential and integration structures.

The third chapter highlights the problem of Georgia's foreign policy within the framework of subregional cooperation (Turkey, Azerbaijan, Armenia); the prospects of Georgia's foreign policy in the assessments of Georgian society are determined.

The materials of this qualification study can be used in the educational process of higher education institutions, in preparing students for seminar classes, in addition, in preparing thematic conferences, writing articles, essays, reports.

Keywords: geopolitics, international politics, foreign and domestic policy of Georgia, transformation, Georgian nation, Georgia, Armenia, Turkey, Azerbaijan.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1 Особливості входження республіки Грузії у систему міжнародних відносин.....	15
1.1. Аналіз основних теоретичних концепцій в умовах трансформації системи міжнародних відносин.....	15
1.2. Особливості політичного процесу в Грузії (1991-2021 рр.) 213	
1.3. Становлення економіки незалежної Грузії.....	19
1.4. Концепція національної безпеки Грузії.....	32
2.1. Геополітичний потенціал Республіки Грузія: виклики та загрози	26
2.2. Динаміка розвитку грузино-російських відносин: стратегії та пріоритети розвитку.....	31
2.3. Грузія та США: партнерський потенціал та інтеграційні структури	36
Розділ 3. Регіональний вимір зовнішньополітичного вибору Грузії.....	41
3.1. Зовнішня політика Грузії у рамках субрегіональної взаємодії (Туреччина, Азербайджан, Вірменія)	41
3.2. Перспективи зовнішньої політики Грузії в оцінках грузинського суспільства	48
Висновки	56
Список використаної літератури	60

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра міжнародної комунікації та політології

Рівень вищої освіти: *магістр*

Галузь знань: *29 «Міжнародні відносини»*

Спеціальність: *291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»*

Освітня програма *«Країнознавство»*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
міжнародної комунікації та політології
_____ к.п.н., доцент О. О. Заславська

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ
Першину Данилу Володимировичу

Тема роботи «Грузія у геополітичному просторі»

Керівник роботи Олійник Микола Петрович доктор історичних наук, доцент
Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання

Затверджено наказом ректора університету від 1 липня 2022 р. № 87

Строк подання здобувачем роботи на кафедру 8 грудня 2022 р.

Вихідні дані до роботи _ матеріали міжнародних організацій, неурядових організацій, державних органів влади, інформаційно-аналітичних центрів, статистичні звіти, публікації в ЗМІ, Інтернет, виступи провідних політиків та лідерів суспільної думки.

Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

- провести аналіз основних теоретичних концепцій в умовах трансформації системи міжнародних відносин; - розглянути особливості політичного процесу в Грузії (1991-2021 рр.); - розглянути становлення економіки незалежної Грузії; - розглянути концепцію національної безпеки Грузії; - проаналізувати геополітичний потенціал Республіки Грузія: виклики та загрози; - розглянути динаміку розвитку грузино-російських відносин: стратегії та пріоритети розвитку; - вивчити особливості партнерського потенціалу та інтеграційні структури Грузії та США; - проаналізувати зовнішня політика Грузії у рамках субрегіональної взаємодії (Туреччина, Азербайджан, Вірменія);- розглянути перспективи зовнішньої політики Грузії в оцінках грузинського суспільства.

Дата видачі завдання “3” вересня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Назва етапу виконання ДР	Термін виконання етапу роботи	Примітка
1. Складання бібліографії за обраною темою	10.09.2022	
2. З'ясування стану висвітлення теми в науковій літературі, наявність документальних джерел за темою у відкритому доступі	24.09.2022	
3. Збір фактичного матеріалу за предметом дослідження	08.10.2022	
4. Уточнення мети, завдань і обґрунтування концепції роботи	15.10.2022	
5. Обробка зібраного матеріалу	22.10.2022	
6. З'ясування змісту проблемної ситуації, планування методів та підходів до розв'язання проблеми	05.11.2022	
7. Підготовка тексту Основної частини роботи. Формулювання висновків за розділами	03.12.2022	
8. Підготовка тексту виступу, слайдів презентації під час захисту перед екзаменаційною комісією та загальних, підсумкових висновків	6.12.2022	
9. Задача готової кваліфікаційної магістерської роботи на кафедрі	8.12.2022	

Здобувач _____
Підпис,

Першин Д.В.
Прізвище, ініціали

Керівник роботи _____

Олійник М.П.

ВСТУП

Актуальність теми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття світ увійшов у новий етап геополітичного розвитку. Розпад СРСР призвів до руйнування біполярної системи та формування спочатку біполярної, а згодом – багатополлярної системи міжнародних відносин. Характерними проявами цих процесів стали глобалізація та регіоналізація.

Ці процеси супроводжуються з одного боку суттєвим зростанням ролі як традиційних домінуючих міжнародних акторів так і нових геополітичних центрів, насамперед Європейського Союзу та «азійських тигрів». З іншого – внаслідок розпаду Радянського Союзу, Югославії та Чехословаччини на арену міжнародних відносин вийшла низка нових незалежних держав.

Однією з них є республіка Грузія. Внаслідок свого географічного розташування та особливостей відновлення державного суверенітету, вона відразу посіла місце регіонального гравця та важливого чинника локальної безпеки в Закавказзі. Саме цим і зумовлений вибір теми даного кваліфікаційного дослідження.

Об'єктом дослідження є особливості входження республіки Грузії у систему міжнародних відносин.

Предмет дослідження – регіональний вимір зовнішньополітичного вибору Грузії.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі репрезентативної джерельної бази та історіографії проаналізувати та об'єктивно оцінити місце Грузії у геополітичному просторі.

Завдання дослідження:

– провести аналіз основних теоретичних концепцій в умовах трансформації системи міжнародних відносин;

- розглянути особливості політичного процесу в Грузії (1991-2021 рр.);
- розглянути становлення економіки незалежної Грузії;
- розглянути концепцію національної безпеки Грузії;
- проаналізувати геополітичний потенціал Республіки Грузія: виклики та загрози;
- розглянути динаміку розвитку грузино-російських відносин: стратегії та пріоритети розвитку;
- вивчити особливості партнерського потенціалу та інтеграційні структури Грузії та США;
- проаналізувати зовнішню політику Грузії в рамках субрегіональної взаємодії (Туреччина, Азербайджан, Вірменія);
- розглянути перспективи зовнішньої політики Грузії в оцінках грузинського суспільства.

Теоретична база дослідження спирається на результати наукових праць, виконаних у руслі транснаціоналізму (Роберт О. Коохейн, Джозеф Най), теорій інтеграції (Девід Мітрані) та взаємозалежності (Ернст Хаас). Спираючись на результати цих та інших аналогічних досліджень, можна відмітити, що міжнародні відносини виходять далеко за межі міждержавних взаємодій, заснованих на національних інтересах та силовому протидорстві. Більше того, проблеми забезпечення інтересів громадян малих держав, насамперед їх потреби у зовнішній безпеці – економічній, політичній та військовій уже не відповідають суто державним завданням, набуваючи міжнародного інституційного контексту.

Для максимально об'єктивного дослідження даної теми необхідно звернутися до великої кількості історіографічних матеріалів вітчизняних та зарубіжних авторів, які описують різноманітні аспекти зовнішньої та внутрішньої політики Грузії в рамках поставленої проблеми. У ході написання випускної кваліфікаційної роботи для вивчення предмета та

об'єкта дослідження були ретельно проаналізовані вітчизняні та зарубіжні монографії, дисертації, експертні грузинські та зарубіжні статті, пов'язані з розвитком геополітичної та економічної систем на Південному Кавказі.

При написанні випускної кваліфікаційної роботи особлива увага приділялася роботам авторів, які досліджували теоретико-методологічні засади політичного процесу: А. Бентлі, С. Хантінгтон, Дж. Мангейм, Д. Істон, Г. Алмонд.

Особливого значення мають дослідницькі праці, пов'язані з геополітикою та політичними процесами на Південному Кавказі. Проблеми територіальної цілісності Грузії, вивчення геополітичного статусу представлені на роботах: Б. Арада, А. Гамзардії, К. Гаджієва, М. Манчхашвілі, С. Мінасяна та інших.

Методологічною основою цього дослідження стало поєднання цілої низки методів, які застосовуються для аналізу геополітичних процесів. Зокрема в основу дослідження системний підхід. Використання порівняльно-історичного методу дозволило акцентувати увагу на політичних явищах та процесах становлення сучасної грузинської державності в пострадянських геополітичних умовах на рубежі XX-XXI ст. Застосування системного аналізу дозволило розкрити внутрішні взаємозв'язки складових частин зовнішньої та внутрішньої політики грузинського керівництва і тим самим виявити структурні особливості пристосування зовнішньої політики Грузії до умов міжнародних відносин, що змінюються. У свою чергу, інституційний метод дозволив вивчити особливості геополітичних процесів входження пострадянських держав у систему міжнародних організацій на прикладі республіки Грузія, а також показати форми міжнародної легітимації малих держав у сучасних міжнародних відносинах.

Наукова новизна роботи визначається встановленою метою та завданнями дослідження та полягає в наступному:- досліджено ключові етапи політичного процесу в незалежній Грузії (з 1991 по 2021 рр.)

- виявлено значення геополітичного чинника у розвиток політичної системи Республіка Грузія;

- проаналізовано засоби політичного впливу регіональних сусідів та стратегічних партнерів на політичний процес у Республіці Грузія.

Теоретична та практична значимість даної роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані:

- у подальших дослідженнях геополітичної складової Грузії;

- при підготовці спеціальних курсів та навчальних посібників у рамках таких предметів як політологія, теорія міжнародних відносин та світова політика.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

Розділ 1 ОСОБЛИВОСТІ ВХОДЖЕННЯ РЕСПУБЛІКИ ГРУЗІЇ У СИСТЕМУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1. Аналіз основних теоретичних концепцій в умовах трансформації системи міжнародних відносин

В останні десятиліття процеси глобалізації, демократизації та інформатизації призвели до значних змін у системі міжнародних відносин, що виразилося у зростанні торговельно-економічної взаємозалежності держав і народів, у зміцненні політичної значущості міжнародних організацій, становленні глобального громадянського суспільства.

Відтак важливо знати теоретичні напрацювання науковців-міжнародників щоб не блукати між «трьох сосон» практичних досліджень конкретних проблем міжнародних відносин. На нашу думку найоптимальнішими є погляди на розвиток міжнародних відносин в науковому напрямку реалізму. Його представники якого виділяють в основі структури міжнародних відносин національні держави, які відстоюють свої інтереси за допомогою силового компонента. Вони уявляють міжнародну політику як боротьбою за владу між державами, що ґрунтується на пріоритеті національних інтересів з метою забезпечення безпеки, виживання та збереження суверенітету. Реалісти стверджують, що взаємодії держав визначаються кількістю накопичених ними ресурсів, у яких виражається рівень могутності держави. У той самий час, очевидно, що, як відзначив Е. Карр, «етика повинна інтерпретуватися в термінах політики, і пошук етичної норми поза політикою приречений на невдачу». На його думку, для реаліста «... недоречність державного суверенітету – ідеологія домінуючих

держав, які розглядають суверенітет інших держав. як перешкода для використання свого переважного становища» [19, с. 64].

В рамках реалізму держава може розраховувати лише на свої сили для самозахисту, звідси прагнення самодостатності: різнобічний розвиток власної економіки та військової промисловості, забезпечення контролю над стратегічними ресурсами.

До важливих рис реалістичного світогляду належить переконання, що міжнародна політика керується об'єктивними законами, які мають довгостроковий характер. Оскільки конфліктність міжнародної системи корениться у її природі, вона лише частково стримується міжнародним правом, інститутами та моральними нормами. У цей контекст логічно вписувалися слова Арона про те, що міжнародна політика – це демонстрація могутності та могутності. Жодна міжнародна система ніколи не була зрівняльною, і ніколи не буде такою. Умовою мирного співіснування країн є підтримання рівноваги сил, порушення якого веде до війни. Можливості еволюційного розвитку з'являються в результаті пристосування до нового розміщення сил [4, с. 148].

Неореалісти, в особі Кеннета Уолтца, розширюють традиційне у реалізмі розуміння могутності держави, пропонуючи «тлумачити державну міць як з погляду військової сили, бо як комбінацію можливостей держави у різних галузях суспільства (соціальної, культурної, економічної, політичної). Існування безлічі держав, які намагаються реалізувати свої власні інтереси, за відсутності загальної системи законів, яку вони визнають, роблять практично неминучим виникнення конфлікту» [34, с. 31].

Спираючись на ідеї реалістів, для кращого розуміння тенденцій перетворень міжнародних відносин у XXI столітті, коротко ретроспективно розглянемо основні системи міжнародних відносин минулого й сучасного.

Як відомо, виділяють такі системи міжнародних відносин:

- Вестфальська система міжнародних відносин, що характеризувалася ідеєю балансу сил;
- Віденська система міжнародних відносин, що характеризується ідеєю «європейського концерту»;
- Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин, сформована після Першої світової війни;
- Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин стала основою біполярного світу після Другої світової війни.

Розпад СРСР і створення 15 незалежних держав, перемога народних антитоталітарних демократичних революцій в країнах «соціалістичного табору» Центральної та Південно-Східної Європи та об'єднання Німеччини зумовили нову політичну ситуацію в Європі та світі. «Холодна війна» закінчилася перемогою США та західного світу. Одночасно припинила існування біполярна система міжнародних відносин.

Відповідальність за підтримання глобальної безпеки та дотримання норм міжнародного права взяла на себе наймогутніша держава на той час – США. Явочним порядком утвердилася однополюсна (монополярна) система міжнародних відносин. Як звернув увагу С. Толстов, «явище мирного скасування тодішньої біполярної системи міжнародних відносин без правового закріплення результатів міжсистемного переходу спостерігалось вперше в історії нового часу. При цьому специфіка міжсистемного переходу істотною мірою визначалася внутрішніми політичними та економічними змінами всередині багатьох окремих елементів системи. Виходячи з цього, сучасну систему міжнародних відносин він визначає як складну, нерівноважну й неоднорідну, динамічну систему відкритого типу» [30].

Важливе значення в сучасних міжнародних відносинах має Народа з безпеки та співробітництва в Європі в Гельсінкі та ухвалений нею 1 серпня 1975 р. Заключний акт, який юридично закріпив підсумки Другої світової

війни, став частиною правової основи європейського порядку міжнародних відносин і апофеозом політики розрядки. 35 держав-учасниць домовилися про непорушність післявоєнних кордонів у Європі, повагу до суверенітету держав і рівноправність народів, невтручання у внутрішні справи, взаємовигідне співробітництво, дотримання прав людини та повагу до демократичних цінностей тощо.

Зазначимо, що наполягання демократичних держав на дотриманні СРССР прав людини, заморозило гельсинський процес аж до середини 1980-х років. А введення радянських військ Однак, вторгнення радянських військ у Афганістан 1979 р. і народні протести в Польщі під проводом «Солідарності» та запровадження військового стану в 1980-1981 рр. взагалі поховали розрядку та спричинили другу холодну війну. Вона ж пришвидшила розпад соціалістичного табору, «оксамитові революції» в країнах Східної Європи та врешті-решт і крах Радянського Союзу.

Втім, слід зазначити, що кожна з існуючих систем міжнародних відносин мала свої мотиви для різноманітних конфронтацій. Конфліктність як спільна риса міждержавних відносин заснована на об'єктивно існуючих соціально-економічних, політичних та інших протиріч між державами. Однак реальною причиною конфліктного протиборства держав було і залишається геополітичне суперництво, боротьба за контроль над ресурсами. Тим не менш, існує безліч інтеграційних процесів, які об'єднують держави для вирішення завдань, що мають першорядне значення в умовах системи світопорядку, що трансформується.

На думку більшості дослідників та аналітиків, сучасна система міжнародних відносин характеризується наявністю трансформаційних процесів та різних криз, присутність яких завжди передують формуванню нової системи та появі нових правил світопорядку.

Незважаючи на складність і неоднозначність оцінок, сучасні міжнародні відносини потенційно багатоваріантні у своїй подальшій еволюції, яка заснована, перш за все, на необхідності реалізації національних інтересів (що власне і є логічною основою для розвитку міжнародних відносин) та на вплив або необхідність врахування загальних тенденцій світоустрою, що формується. Глобалізація, що є однією з очевидних і відомих тенденцій, у своїй має свої внутрішні спонукальні чинники розвитку. Глобалізація трансформує зміст національних інтересів держав, що лежать в основі міжнародних відносин, розширює можливості об'єднання держав з метою розвитку, забезпечення безпеки та стабільності.

Ідеологи глобального суспільства вважають, що спостерігається певна універсальність у способі життя людей, яка визначається формуванням єдиного інформаційного, освітнього, культурного простору. Сьогодні в соціальному, політичному та економічному сенсі планета є єдиним, хоча й різноманітним простором. В останнє десятиліття все частіше зустрічається думка, згідно з якою посилення взаємозалежності та процеси глобалізації світового розвитку, стираючи межу між внутрішньою та зовнішньою політикою, по суті, можуть призвести до зникнення об'єкта теорії міжнародних відносин.

Правильно також те, що «у визначенні характеру зовнішньополітичних пріоритетів різних країн світу дедалі більшу роль грають недержавні суб'єкти системи міжнародних відносин». Фактично, неурядові організації, міжнародні рухи та спільноти, міждержавні організації та неформальні «клуби» мають значний, часто суперечливий вплив на політику окремих держав.

Світопорядок XXI століття характеризується становленням нової структури світової політики, трансформаційні процеси практично невідомо змінюють звичну картину міжнародних відносин.

Геополітичними змінами в часі та просторі цікавляться і грузинські дослідники. Вирази «залізна завіса», «холодна війна», «двополюсна структура», «статус наддержав» стали частиною історії, як і світ, якого більше немає. Сьогодні «світ перебуває у пошуках нових відносин та нових суб'єктів».

Контакти між різними структурами та учасниками у міжнародній політиці здійснюються настільки по-новому, що Джеймс Розенау заявив про появу контурів «постміжнародної політики», внівши таким чином значний внесок у розробку ідеї турбулентності у світовій політиці. Розенау стверджував, що глобальні політичні процеси починають визначатися різноспрямованими діями немислимої насамперед безлічі колективних акторів, які керуються різними цілями і використовують для їх досягнення новітні технічні можливості. Враховуючи той факт, що джерела турбулентності не вичерпуються, слід серйозно поставитися до вивчення причин цього явища. Є припущення, що не останню роль тут відіграло розмаїття існуючих типів державності, що збільшується, і асиметрія суверенітетів у системі міжнародних відносин.

Отже, сьогоднішня світова політика є особливим мистецтвом управління глобальними процесами, новою парадигмою управління. Відповідно, метою світової політики є узгодження інтересів більшості учасників глобальних процесів (як державних, так і недержавних), що забезпечує попередження можливих структурних заворушень та вирішення існуючих проблем».

На початку XXI століття цей перегляд справді відбувся - сьогодні внутрішні справи окремої держави в деяких випадках стають об'єктом інтересу світової спільноти, перш за все з точки зору становища з правами людини в цій державі, але й з точки зору наявності чи відсутності загроз, що походять від цієї держави зовнішнього світу.

1.2. Особливості політичного процесу в Грузії (1991-2021 рр.)

Розпад СРСР та утворення трьох незалежних республік на Південному Кавказі спричинили низку проблем, що вимагають термінового вирішення. Грузія здобула незалежність після майже двовікового входження до складу російської імперії та її наступника – радянського союзу. Відтак гостро відчувалася спільні для всіх пострадянських держав проблеми – брак управлінських кадрів і досвіду для побудови самостійної держави. Незважаючи на те, що на всій території колишнього СРСР вирувала криза, відновлення незалежності Грузії мало свою специфіку.

В березні 1989 р. кремлівська агентура організувала заяву керівництва автономної абхазької республіки про бажання вийти зі складу Грузії та увійти до складу «оновленого радянського союзу» як самостійний суб'єкт. На знак протесту проти цих сепаратистських дій в Тбілісі зібрався багатотисячний мирний безстроковий мітинг. 6 квітня на ньому з'явилися гасла «Геть комуністичний режим!», «Геть російський імперіалізм!», «СРСР — тюрма народів!». Більше ста чоловік оголосило голодування. Радянське керівництво вирішило застосувати силу проти демонстрантів: 9 квітня 1989 р. радянські війська саперними лопатками розігнали демонстрацію. «В ході розгону 16 учасників мітингу загинули на місці, ще троє незабаром померли в лікарні. 16 з них – жінки. Постраждалими виявились навіть 37 грузинських міліціонерів, які участі у розгоні мітингу не приймали, натомість намагались захистити демонстрантів. Як встановила судово-медична комісія, причиною смерті всіх загиблих, крім одного, була асфіксія внаслідок здавлювання грудної клітини в натовпі, підсилена впливом отруйних газів. У перші години після розгону мітингу були госпіталізовані 183 його учасника. За даними слідчої комісії Верховної Ради Грузинської

РСР близько 300 людей отруїлися газами, 290 були травмовані, з них 21 — ударами лопаток, протягом місяця за медичною допомогою звернулися 4035 чоловік» [20].

Квітнева трагедія перетворила майже всіх мешканців на антирадянськи налаштованих громадян Грузії. Ідея відновлення незалежності стала домінуючою. Це забезпечило перемогу на виборах Верховної Ради Грузії 28 жовтня 1990 року блоку «Круглий стіл Вільна Грузія» та обрання в листопаді 1990 року головою Верховної Ради Грузії лідера національно-визвольного руху письменника, науковця-літературознавця, дисидента Звіада Гамсахурдіа. Наступного року він переміг на президентських виборах. Однак проросійські сили спровокували громадянську війну та привели до влади в 1993 р. свого ставленика Едуарда Шаварнадзе.

Саме грузинська нація стала підґрунтям для будівництва нового політичного режиму. «Соціальна дистанція між членами нації була невеликою; домінували такі якості її окремих елементів, які об'єднували, а чи не роз'єднували її. Цими властивостями були мова та національна культура». Національна культура та мова стали стрижнем у прагненні людей до незалежності своєї держави. Саме завдяки прагненню грузинського народу до національного об'єднання відбулися революційні зміни на політичному та культурному полі. «Комуністи було відсторонено від влади, яка перейшла до грузинських націоналістів; Було проголошено незалежність Грузії; Почалася грузинізація всього життя, що ґрунтувалася на «витісненні» не грузин»[38].

Державний устрій кілька років залишався таким самим, як і за комуністичного правління і єдиною значущою зміною стало введення посади президента країни. Соціальний та економічний устрій деякий час залишався недоторканим. Потрібно було термінове ухвалення основного закону — Конституції республіки Грузія, однак конкретних змін порівняно з конституцією, прийнятою в радянські роки, так і не відбулося. Можна

припустити, що до того моменту Грузії був потрібен час для підготовки до різкої зміни політичного курсу та здійснення кардинальних реформ. У преамбулі Конституції, прийнятої у березні 1991 року, наголошувалося, що найважливіший період визвольного руху було закінчено у жовтні 1990 р. Автори Конституції відзначають настання нової епохи, яка призведе до повної незалежності Грузії. Незважаючи на те, що було взято час на підготовку, вже 9 квітня 1991 року було оголошено незалежність країни [38].

Е. Шеварднадзе вдалося стабілізувати становище в країні. «В економіці різко зросла частка приватного сектора. «в 1990-1998 рр. частка працівників у державному секторі зменшилася з 75,5 до 34,7%, а зайнятих у приватному секторі зросла з 24,5 до 65,3%. Новою та головною формою власності, захищеною законом, стала приватна власність. Поступово відбувався перехід від соціалістичної системи до капіталістичної, що призвело до проблеми соціального розшарування між громадянами Грузії» [38].

24 жовтня 1995 р. було прийнято Конституцію республіки Грузія, що проголосила її як «незалежну, єдину та неподільну державу». Основою для цього було рішення референдуму, проведеного 31 березня 1991 року на всій території країни, включаючи Абхазьку АРСР та колишню Південно-Осетинську автономну область, та Акт про відновлення державної незалежності Грузії від 9 квітня 1991 року» [9].

Однак поступово реформаторська діяльність Е. Шаварнадзе зійшла нанівець. Все більше підприємств переходили до рук росіян чи представників влади. Зросла корупція. «Період з кінця 2001 до початку 2004 року в історії Грузії ознаменований як перехідний. Керівництво країни повністю втратило контроль за ситуацією, інститут влади перестав функціонувати, а будь-які урядові положення не виконувались. Ще нещодавно прихильники чинної влади перейшли на бік опозиції і, маючи велику фінансову підтримку від місцевих комерційних та кримінальних структур, а також одержуючи кошти

з-за кордону, брали участь в акціях з повалення правлячих еліт. На боці протестувальників передусім опинилися соціально незахищені верстви населення» [38].

Фальсифікація результатів парламентських виборів 2 листопада 2003 року призвела до «революції троянд». Е. Шеварднадзе, щоб не допустити кровопролиття, добровільно пішов у відставку з поста президента. 25 листопада тимчасово виконуючою обов'язки президента стала професор Ніно Бурджанадзе. На позачергових президентських виборах 4 січня 2004 р переміг лідер колишньої опозиції Михайл Саакашвілі. Успіх закріпила перемога на парламентських виборах 28 березня 2004 р. пропрезидентської партії «Єдиний національний рух – демократи», яка отримала 67% голосів. [38].

2005 року, незважаючи на протест опозиції, було проведено реформу центральної виборчої комісії, згідно з якою президент обирає, а парламент затверджує склад ЦВК. Формування комісії за професійною, а не партійною ознакою, на думку чинної влади, мало гарантувати чесність виборчої кампанії.

Восени 2007 року в країні розгорілася політична криза, яка призвела до введення режиму надзвичайного стану. 7 листопада 2007 року було розігнано опозиційний мітинг, а незабаром розгромлено офіс опозиційної телевізійної компанії «Імеді», яка належала покійному бізнесменові Бадрі Патаркацишвілі.

Великий вплив на врегулювання конфлікту зробили західні держави, які вимагали проведення дострокових виборів. У разі фальсифікації виборів опозиція обіцяла провести мітинги та акції громадянської непокорності владі.

Під тиском міжнародного загалу М. Саакашвілі скоротив свій термін перебування на посаді глави держави. Грузії, вперше після здобуття незалежності, представилася можливість провести реально

конкурентоспроможні вибори під наглядом міжнародних спостерігачів та різних незалежних організацій. «Михайло Саакашвілі підкреслив, що "це компроміс, який дає опозиції шанс дійсно стати обраною народом, якщо вона на те заслуговує".

За підсумками виборів, оголошених ЦВК 13 січня, з великим відривом переміг Михайло Саакашвілі. Згідно з протоколом ЦВК, Михайло Саакашвілі набрав 53,47% голосів, Леван Гачечіладзе – 25,69%, Бадрі Патаркацишвілі – 7,10%, кандидат від "Нових правих" Давид Гамкрелідзе – 4,02%, лідер лейбористів Шалва Нателашвілі 49%, лідер "Партії майбутнього" Гіоргі Маїсашвілі – 0,77%, лідер партії "Імеді" Ірина Сарішвілі – 0,16% голосів виборців. Явка виборців на вибори становила 56,17%[38].

Після підбиття підсумків М. Саакашвілі заявив, що результати виборів його влаштовують. «Михайло Саакашвілі назвав президентські вибори 5 січня "потрійним успіхом Грузії" та заявив, що для визначення переможця президентських виборів другого туру не знадобиться.

Переобраний на новий термін Михайло Саакашвілі розпочав свої обов'язки 20 січня 2008 р., відразу після інавгурації.

Важливим моментом є те, що паралельно з виборами президента Грузії в країні проводився референдум щодо вступу до НАТО та дати парламентських виборів. За даними ЦВК Грузії, «За членство в Північноатлантичному альянсі проголосували 72,5% виборців. За призначення виборів на весну наступного року проголосували 69,8%[38].

Проведення референдуму про вступ до НАТО надало геополітичну значущість виборам. Влада прагнула заручитися підтримкою країн, які на той час були питання режиму М. Саакашвілі.

Вибори президента у 2007 році показали, що в опозиції з'явилася можливість протистояти чинній владі. Незважаючи на перемогу М. Саакашвілі, від другого туру його відокремлювало лише 3,48% голосів.

Однак чинна влада вміло скористалася ситуацією і змогла на якийсь час зупинити тих, хто не вірив у виборчу систему. Громадяни Грузії усвідомили, що в країні можлива зміна влади не шляхом кровопролиття та революції, а шляхом чесних виборів. Референдум показав, що Грузія хоче продовжити курс на інтеграцію з північноатлантичним альянсом.

Ще одним позитивним кроком для створення політичної стабільності в країні стали зміни до Кодексу про вибори.

Опозиція та міжнародні організації критикували уряд за відсутність поправок у Кодексі про вибори. «У 2008 р. поправки було прийнято та внесено до Конституції. Міжнародна спільнота схвалила цей крок, проте місцеві політичні еліти поставилися до нього з тривогою. Зниження бар'єру з 7% до 5% не лише дозволило чинній владі отримати визнання від провідних європейських держав та США, а й розділити опозицію, яка почала проводити незалежну політику, діючи поодиночці» [38].

21 травня 2008 року у Грузії відбулися чергові парламентські вибори на яких перемогли М. Саакашвілі та його партія. «Міжнародні експерти відзначили добрий рівень проведення виборів та їхню відкритість. Опозиція, незважаючи на протести та звинувачення державного апарату у масових фальсифікаціях, отримала можливість створити парламентську меншість та готуватися до подальших виборів. Як зазначають експерти, грузинська опозиційна еліта справді могла перемогти на виборах, якби виступила єдиним блоком. Особливе значення у цих виборах має й те, що у владу відправляючої партії було обрано людей, які раніше політикою не займалися. Бізнесмени колись переважно фінансують фінансові фонди партій, самі вступили у політичну боротьбу і перемогли у ній. До парламенту пройшли 30 підприємців. Наступні вибори до парламенту Грузії мали відбутися у 2012 р., а президентські вибори були призначені на 2013 р.» [38].

Вибори до парламенту 2012 року повністю змінили політичний процес у країні, а також її політичний курс. «Понад 50% місць у парламенті зайняла партія «Грузинська мрія» на чолі з мільярдером Бідзіною Іванішвілі. З цього моменту колишня партія влади стає опозиційною і поступово відбувається її розпад так триває до 2022 року де партія «Грузинська мрія» зберігає лідерські позиції, а друге місце в парламенті Грузії займає партія М. Саакашвілі. З 2013 року до влади приходять Георгій Маргвелашвілі. 16 грудня 2018 року Георгій Маргвелашвілі склав свої повноваження щодо вступу на посаду обраного президента Грузії. У своїй промові він заявляв що «У Грузії є історична місія стати місцем співпраці, діалогу та згоди між Європою та Азією. Тому ми надаємо великого значення поглибленню відносин із країнами регіонів Чорного та Каспійського морів, а також Центральної Азії, сприянню транснаціональних проектів спільно з ними та забезпеченню миру та економічного розвитку в регіоні»[5].

Останні прямі вибори президента Грузії відбулися 28 жовтня 2018 року у два тури, на яких перемогу здобула Саломе Зурабішвілі. Вступила на посаду 16 грудня 2018 року. Відповідно до Конституції, ухваленої у 2017 році, у зв'язку з переходом країни до парламентської форми правління, президента обиратимуть 300 членів Колегії виборщиків, яка складається наполовину з депутатів парламенту та стільки ж із делегатів регіонів.

1.3. Становлення економіки незалежної Грузії

Будівництво економіки незалежної Грузії розпочалося з глибокої економічної кризи зумовленої економічною блокадою союзного центру в 1989-1991 рр. та громадянською війною 1991-1993 рр. До 1994 року, порівняно з 1988 роком, країна втратила близько 69% валового внутрішнього продукту. Падіння зазнавали всі галузі економіки. Особливо болісним воно

було в сільському господарстві: виробництво зернових скоротилося на 32,7%, овочів – на 32, чаю – на 86,8, плодів – на 42,9, винограду – на 44, м'яса – на 28, молока - на 41,9%» [5].

Як ми вже зазначали, ситуацію вдалося переламати завдяки реформам, які розпочав Е. Шеварднадзе. Авторитет, який він здобув на посаді міністра закордонних справ СРСР, дозволив йому залучити такі необхідні іноземні інвестиції. «Щоб полегшити діяльність інвесторів, у 1994 році парламент ухвалив постанову №653 «Про іноземні інвестиції» та постанову №661 «Про порядок надання концесій зарубіжним країнам та компаніям». «Ці акти мали забезпечити не лише правову базу для інвестиційної та іншої діяльності представникам зарубіжних фірм, а й надати їм умови максимального сприяння». Законодавчо заборонялася націоналізація іноземних інвестицій. Постанова №633 дозволяла переведення доходів іноземних осіб за кордон у будь-якій валюті» [5, 9].

Однак, саме фінансова допомога західних партнерів поставила країну у важке та залежне становище від зовнішніх геополітичних акторів. «Кредити та гранти, що видавалися Грузії, допомагали країні справлятися з поточними проблемами, але поступово збільшували зовнішній борг, який невдовзі становив 48% ВВП. Влітку 2003 року президент Національного Банку Іраклій Манагадзе повідомив, що країна не в змозі обслуговувати зовнішні борги і вже давно не дотримується графіку виплат Паризькому клубу кредиторів. Влада сподівалася, що борг Грузії, що становив близько двох мільярдів доларів, буде реструктуризований». У той же час виконавчий директор МВФ Джеорен Кремерс за підсумками тижневого візиту до Тбілісі заявив, «що у разі невиконання Грузією рекомендацій МВФ фонд не має наміру відновлювати програму фінансування країни. Крім того, поки що економічна ситуація в Грузії не дає МВФ підстав для початку діалогу з Паризьким клубом про реструктуризацію грузинських боргів. Він не виключив, що

Грузія може виявитися серед країн-банкрутів, що, в свою чергу, позначиться на її інвестиційному іміджі, який і без того бажає кращого»[7].

Саме погіршення фінансової ситуації в країні та зменшення доходів громадян спричинило фактичний програш партії Е. Шеварднадзе на парламентських виборах, фальсифікацію їх результатів і, як наслідок, «революцію троянд». Як зазначала «Financial Times» «у 2003 р., внаслідок «Революції Троянд» і політичних і структурних реформ, що послідували за нею, у Грузії відзначалося потужне зростання економіки. Чималу роль у цьому відіграли фінансові дотації із США та ЄС. За даними ЦРУ США, темп зростання ВВП Грузії досяг 9.6% до 2005 р., а 2007р. наблизився до 12.3%. Інфляція 2005 р. становила 6.2%, а бюджетний дефіцит перебував лише на рівні 0,2% ВВП. До 2005 року рівень збору податків зріс із 13.8% до 20.8%» [44].

Велику роль в подоланні кризи відіграла реалізація проектів транспортування Каспійської нафти. Це дозволило Грузії у момент, коли країна перебувала на межі виживання, отримати кошти для виходу з кризи та вибудовування нової економічної структури, а також стати важливим регіональним гравцем у проекті євразійського транспортного коридору у напрямку Схід-Захід. Транзитний потенціал Грузії показують побудовані нафтопроводи проекту Баку (Азербайджан) – Тбілісі (Грузія) – Джейхан (Туреччина) та газопровід Баку - Тбілісі -Ерзерум . Нафтопровід проекту БТД перекачує як азербайджанську, а й казахстанську нафту, доставлену нафтоналивними танкерами з порту Актау. За даними на 2007 рік «газопроводом Грузія отримує газ з Азербайджану за ціною 60 дол. за 1000 куб метрів, тоді як Росія підняла ціну на газ до 235 дол. за 1000 куб метрів. Диверсифікація постачання енергоресурсів допомогла Грузії заощадити на дорогому російському газі. Грузія, відновивши свої ГЕС і побудувавши нові, сьогодні вже не купує електрику з-за кордону, а постачає її на експорт»[30].

Ще одним механізмом подолання кризи став Він передбачав проведення відкритої й конкурентної приватизації. Як наслідок «2005 року приватизація принесла до бюджету понад 446 млн ларі (близько 250 млн дол.), що, за оцінкою місії МВФ, становило 3,5 % від ВВП країни. Продано такі великі об'єкти, як «Грузинське морське пароплавство» (93 млн дол.), «Телеком Грузії» (5 млн дол.), « Руставський металургійний комбінат» (27 млн дол.), єдиний у країні комбінат з виробництва мідного концентрату. АТ « Маднеулі» (35,1 млн дол.). Після приватизації державного сектору, Грузія втратила 1,5 тисячі підприємств. Під керуванням залишалися лише державна пошта, магістральний газопровід, залізниця та Інгурська ГЕС. Надалі і ці підприємства частково чи повністю будуть передані до рук іноземних інвесторів» [16].

Разом з тим зміни, які відбувалися в країні подобалися не всім. Так, лідер опозиційної партії «Шлях Грузії» заявила, що «у Грузії відбувається те, що в інших країнах ніколи не спостерігалось. Країна взяла курс на повний розпродаж стратегічних активів. Іноземним компаніям, нерідко дуже сумнівним, віддається практично все, причому без чітко обумовлених умов. Тим самим Грузія добровільно відмовляється контролювати прийняття рішень у таких найважливіших сферах, як залізничний і морський транспорт. А це небезпечно, тож можна втратити значну частину самостійності» [9].

Але найбільше покращенням ситуації в економіці Грузії була невдоволена росія, зацікавлена в тому, щоб ситуація в економіці залишалася тяжкою. З метою спровокувати заворушення проти влади через погіршення рівня життя, вона розпочала економічну війну й закрила для грузинських товарів свій ринок. «З 7 травня 2006 року було введено заборону на постачання з Грузії мінеральної води «Боржомі», а з 10 травня – «Набіглаві». Абсурдність причин таких дій видно із заяв очільника роскомнагляду Геннадій Онищенко. Він стверджував, що в результаті перевірок було в

грузинські мінеральні лікувальні води не відповідають встановленим показникам якості та безпеки. Крім того, маркування на них суперечить російським стандартам. 27 березня 2006 року було введено заборону на постачання до Росії вин із Грузії у зв'язку з виявленими порушеннями санітарних норм. За даними головного санітарного лікаря Геннадія Онищенка, у грузинських винах було виявлено важкі метали та наявність пестицидів» [9].

Дії російської влади завдали великої шкоди виноградарським районам Грузії, які були зав'язані на продаж вина з Росією. Виноградарям довелося вирубувати виноградники, оскільки реалізувати продукцію було неможливо.

Проте, за даними національного статистичного агентства Грузії, у 2006 році відзначається економічне зростання на 8,4%, а ВВП населення досягло 1763 дол. Обсяг вантажоперевезень збільшився на 35%. «У червні 2004 р. на конференції держав-донорів та міжнародних фінансово-кредитних інститутів було прийнято рішення про надання Грузії у 2004 – 2006 роках. як безоплатну допомогу 1 млрд. дол. на умовах постійного моніторингу витрачання коштів. З початку 2006 р. валютні резерви Грузії подвоїлися і, за даними Національного банку, на 16 січня 2007 р. становили 958 млн. доларів»[16].

Системні зміни призвели до різкого зростання податкових зборів. До початку фінансової кризи 2008 року виконання бюджету зросло з \$580 до \$2846 млрд (у цінах 2010 року). Відносні показники склали відповідно 7 та 23,8% ВВП.

Так само вдвічі зменшено податок на дивіденди та відсотковий дохід до 5%, що простимулювало інвестиційний ринок країни. Заощадження стало вигідно тримати в банках Грузії, так само як вкладати кошти в розвиток національного бізнесу, оскільки обсяг отриманих дивідендів збільшувався. Це зміцнило національну валюту та припинило вимивання валютних резервів

країни, які вже перебували на переддефолтному рівні. Отже, «ліберальні реформи дозволили бізнесу в Грузії справді «розправити плечі». З 2003 до 2021 року ВВП на душу населення зросло з \$2069 до \$4721» [16].

Країна, де не було практично жодних викопних ресурсів, отримала «вхідний квиток» у світовий інвестиційний ринок. У людей з'явилося більше важелів щодо поліпшення свого матеріального становища шляхом підприємницької діяльності. Відкрити власну справу означало мати «антидот» в умовах системної кризи пострадянської економіки та високих інфляційних ризиків.

1.4. Концепція національної безпеки Грузії

У 2005 році уряд розробив та підписав документ, який повинен був систематизувати політичний процес у Грузії. Концепція національної безпеки була ратифікована у парламенті. Цей документ пояснює основні державні пріоритети та пропонує шляхи усунення можливих загроз, ризиків та викликів, а також визначає основні напрямки політики національної безпеки. Концепція була доопрацьована з урахуванням подій, що відбулися в серпні 2008 року, і велика увага була приділена Російській Федерації.

Якщо до 2008 року у Концепції національної безпеки пріоритетом у відносинах із російською федерацією було партнерство, то тепер «росія є джерелом загрози національній безпеці» [2]. В документі чітко визначено основні завдання в сфері безпеки:

- «повна деокупація території Грузії;
- недопущення терористичних загроз, підтримуваних росією;
- повернення внутрішніх переселенців на їхню малу батьківщину;
- розвиток співпраці з США та ЄС;

- налагодження добросусідських відносин з рф на основі рівності та поваги її суверенітету;
- розвиток громадянських інститутів та демократії;
- розвиток системи оборони та безпеки;
- боротьба з корупцією;
- співпраця з країнами південного Кавказу тощо [45].

Розділ 2 ПОЛОЖЕННЯ ГРУЗІЇ У СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Геополітичний потенціал Республіки Грузія: виклики та загрози

З розвалом СРСР на політичній карті світу утворилися нові геополітичні одиниці – малі держави, серед яких була Грузія. Через своє вигідне географічне положення, а саме: виходу до Чорного моря, близького розташування до Каспійського моря і до кордонів з росією та Туреччиною, Грузія стала цікавою для всіх гравців світової геополітики. Ще з часів Російської Імперії тут була розвинена широка інфраструктурна мережа та побудована Закавказька залізниця. Відтак, «Геополітичне значення комунікаційного потенціалу Грузії виходить за межі Центральної Азії та Прикаспійського регіону та розглядається у масштабах усєї Євразії. Республіка включена до процесів реалізації планів у рамках програм Європейського Союзу транскавказької магістралі ТРАСЕКА та INOGATE. Обидва проекти були запущені практично одночасно наприкінці 1995 р. - початку 1996 р. Проект INOGATE адресно орієнтований для транспортування вуглеводнів на західні ринки, а проект ТРАСЕКА фокусується на вдосконаленні міжнародної транспортної системи загалом». Саме енергоресурси поступово перетворюють цей регіон на «об'єкт нової великої гри»[17].

Засновані на самому початку 1990-х рр. багато з цих проектів успішно функціонують і на сьогоднішній день. Вони «були спрямовані не на конкретну країну, а на регіон загалом. Розроблена на конференції міністрів праці та транспорту в Брюсселі в 1993 р. програма INOGATE (Interstate Oil

and Gas Transport to Europe) призначалася для участі в управлінні нафто- та газопроводами в республіках колишнього СРСР» [27].

Зазначимо, що главами держав було обумовлено основні цілі проекту: «по-перше, це реконструкція, вдосконалення та інтеграція регіональних нафтогазопровідних та трубопровідних транспортних систем, а по-друге, дослідження можливості альтернативного транспортування вуглеводнів з Каспійського та Центрально-Азійського регіонів на ринки ЄС та США. . Важлива роль відводилася створенню «інституційних рамок співробітництва у регіоні Кавказ – Центральна Азія». У 1996 р. було створено робочу групу програми INOGATE, головними державами-учасницями якої стали: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан та Україна» [1].

22 липня 1999 р. на міжнародній конференції з INOGATE було ратифіковано «Рамкову угоду про інституційні засади створення міждержавної системи транспортування нафти та газу», досягнуто домовленості про відкриття постійного секретаріату програми у Києві, а також регіонального бюро у Тбілісі. Завдяки досягнутим на конференції домовленостям, Грузії та Азербайджану було надано фінансову, технічну та експертну допомогу у здійсненні таких проектів, як нафтопровід «Баку-Супса» з можливістю продовження «Одеса-Броди-Гданськ» та Південно-Кавказький трубопровід «Баку-Тбілі-Ерзрум» з розширенням за програмою TANAP (Trans - Anatolian Natural Gas Pipeline)» [1].

В рамках іншої регіональної програми ТРАСЕКА (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) «планувалося вивчення транспортної інфраструктури та розвиток транспортного коридору «Захід-Схід». У 1993 р., на конференції у Брюсселі, було підписано Декларацію співробітництва. «Брюссельська Декларація започаткувала реалізацію міжрегіональної програми технічного сприяння ТРАСЕКА для розвитку транспортного коридору з Європи через

Чорне море, Кавказ, Каспійське море з виходом на країни Центральної Азії»[17].

Завдяки проекту ТРАСЕКА, розпочалася розробка та будівництво залізничної дороги Баку-Тбілісі-Карс, яка у жовтні 2017 року була введена в експлуатацію. Фінансова та технічна допомога при цьому надавалась у рамках проекту будівництва транскавказького євразійського транспортного коридору. З боку Грузії на підтримку цих проектів підписано угоди про модернізацію портів у Поті та Батумі, а також реконструкцію автомобільних та залізничних магістралей на території країни [17].

В умовах важкої економічної кризи правлячі еліти Грузії з радістю схвалювали будь-які пропозиції, пов'язані з транзитом енергоресурсів через республіку. «Президент Е. Шеварднадзе неодноразово називав транзитно-сервісну функцію благом для будь-якої країни. Грузія, опинившись на початку 90-х років. у катастрофічному становищі прагнула скористатися пропозиціями західних політичних кіл у реалізації низки комунікаційних проектів, як «гарантів» безпеки країни та локомотивного чинника економічного розвитку»[34].

У жовтні 1998 р. було підписано «Анкарську» декларацію про співробітництво держав Каспійського басейну. Документ підписали глави Азербайджану, Грузії, Туреччини, Казахстану, Туркменістану, Узбекистану. Навесні 2000 р. парламенти Азербайджану, Грузії та Туреччини ратифікували угоду щодо прокладання трубопроводу. У правлячих колах Грузії прокладання трубопроводу через територію республіки сприймали як хорошу можливість позбутися впливу росії. Прагнення західних цінностей, а також надія на входження до ЄС та НАТО стали головними цілями для керівництва країни [30].

Запуск трубопроводу Баку – Супса, що проходить територією Азербайджану та Грузії, не тільки зупинив домінування російських компаній,

що торгують азербайджанською нафтою, а й суттєво обмежив зовнішньополітичний вплив Російської Федерації. А США, надаючи фінансову допомогу та забезпечуючи безпеку інфраструктурних об'єктів, навпаки отримали нові важелі впливу. Важливе значення має й те, що саме Сполучені Штати брали активну участь у основі ГМНК.

На сайті Білого Дому у розділі «Енергетична політика США: Сприяння суверенітету та процвітання» опубліковано заяву Президента США Б. Клінтона від 15.04.1999 р. у зв'язку з відкриттям трубопроводу. «Відкриття лінії Баку-Супса виконує давню мету – мережу кількох трубопроводів для доставки нафти та газу Каспійського регіону на світові ринки. Але переваги цього трубопроводу виходять далеко за межі енергетичного сектора. Ця лінія стане наріжним каменем коридору Схід-Захід, який може сприяти економічному співробітництву та зростанню серед усіх країн Кавказу та Центральної Азії» [30].

Таким чином, росія втратила дохід від транзиту нафти, а також не змогла більше впливати на Грузію та Азербайджан, які поступово переходили під патронаж Сполучених Штатів Америки. «Через розрив відносин між Грузією та Росією Москва частково втратила свій вплив у регіоні в цілому, заповнити пролом, що утворився, прагнуть Євросоюз і Туреччина».

На даний момент нафту з Азербайджану транспортують через магістральний нафтопровід (МНП) Баку – Супса та основний експортний нафтопровід (ОЕТ) Баку – Тбілісі – Джейхан. Також діє магістральний газопровід (МГП), що перекачує газ з азербайджанського родовища «Шах-Деніз». Оператором будівництва та експлуатації є Південно-Кавказька трубопровідна компанія (ЮКТК). «У 2021 році пропускна потужність ЮКТ становить 25 млрд. м3 газу рік. У 2020 р транзит нафти по МНП, що пролягає в Грузії, склав 293,4 млн барелів»[30].

Дозволивши розвивати велику мережу магістральних трубопроводів, Грузія насамперед мала на меті звернути на себе увагу міжнародних інвесторів. Дохід від транзиту нафти і газу навіть для такої економічно слабо розвиненої країни, як Грузія, не є достатнім через те, що на початковому етапі республіка не вкладала кошти в будівництво. Компанії, що оперують постачанням нафти та газу на території Грузії, найчастіше належать закордонним організаціям. Однак правлячі еліти країни вчасно усвідомили, що допомагаючи реалізувати геополітичні інтереси Америки, Європи та Росії, республіка сама може стати важливим геополітичним гравцем у регіоні Південного Кавказу. Отримання статусу надійного транзитера енергоресурсів у проєкті «Захід-Схід» дозволяв країні залучити нових інвесторів, які вкладаються не лише у нафтогазову сферу, а й у її інфраструктуру.

Грузія не могла забезпечити інтереси всіх країн, які прагнуть отримати частку свого ринку. У результаті підписання республікою перших, після здобуття незалежності, договорів, гостро позначилася проблема суперництва Російської Федерації і Заходу. При визначенні основного геополітичного партнера країні довелося обирати між добросусідськими відносинами з північним сусідом або інвестиціями та допомогою від його головного геополітичного ворога.

Росія всіляко протистояла здійсненню інфраструктурних проєктів з іноземною участю біля Грузії, оскільки вони могли призвести до остаточного витіснення її впливу, що означало закінчення епохи геополітичного домінування в Закавказзі[30].

Розвиток системи трубопроводів біля країни міцно пов'язувало Грузію і Захід. Забезпечення стабільності та безпеки ставало одним із завдань не лише чинної влади, а й усіх учасників цих проєктів. Саме можливість отримання довгострокових інвестиційних програм, а не прибуток із транзиту енергоресурсів, приваблювала керівництво Грузії. Країна отримувала

інвестиції від авторитетних фінансових організацій, а також збільшила концентрацію уваги світових держав, які прагнуть забезпечити територію, на яку ці інвестиції вкладені. Проте не можна розглядати ситуацію лише з позитивного боку.

2.2. Динаміка розвитку грузино-російських відносин: стратегії та пріоритети розвитку

Грузія історично перебуває під певним впливом росії, яка домінує на аналізованому геополітичному просторі. Москва сприймає Грузію як «ближнє зарубіжжя» як свого роду буферну зону, тобто як простір додаткових гарантій своєї безпеки.

Зазначимо, що на думку кремля Грузія входить у сферу геостратегічних інтересів росії. Через її територію країна може здійснити повітряні, морські та сухопутні комунікації з виходом до країн Європи, Близького Сходу та Центральної Азії. Особливе значення для росії має збереження постійного сухопутного та повітряного зв'язку зі стратегічним союзником – Вірменією.

Через Грузію також проходить важливий шлях до Азербайджану. Враховуючи, що ця республіка стає учасником проекту світового енергетичного коридору, на користь Росії також залишається збереження партнерських взаємин із офіційним Баку. Однак, з моменту здобуття незалежності, участі у міжнародних нафтогазових проектах, Азербайджан зміцнив свої позиції у Закавказзі та зміг диктувати свої умови партнерам. Останні роки показують суттєве зближення з Туреччиною.

Саме тому до війни в серпні 2008 р. розвитку транзитного транспортного коридору, який би міцно пов'язав не тільки ці дві держави, а й увесь Кавказ, приділялася велика увага. Однак, через прагнення москви ігнорувати грузинські інтереси, «до цих пір країнами не реалізовані ті

можливості, які їм надано із самого початку їхніх відносин. Незважаючи на велику кількість проектів, які могли здійснитися до подій «п'ятиденної війни», серед яких: відновлення залізничного сполучення між Москвою та Тбілісі через Абхазію, модернізація Транскаму та Військово-Грузинської дороги, прокладання залізничних колій так званою «Кавказькою перевальною залізницею» та розширення Військово-Сухумської дороги, досі не виконано жодного» [18, с. 75].

Серед значних проектів, які були реалізовані: залізнично-поромна переправа «Поті – Кавказ», яка діє й до сьогодні. «Пакет угод щодо залучення прямого залізничного поромного сполучення між Грузією та Росією був підписаний увечері 10 січня 2005 р. у Тбілісі тодішнім міністром транспорту Росії Ігорем Левітіним та міністром економічного розвитку Грузії Олексієм Алексішвілі. Як повідомив Ігор Левітін, йдеться про три основні угоди – про загальні умови залучення залізничного поромного сполучення між російським портом «Кавказ» (Краснодарський край) і грузинським портом Поті, про правила поромних перевезень за вказаним маршрутом, а також про тимчасові правила експлуатації порома. В умовах, коли між Грузією та Абхазією повністю припинено сполучення, поромний рух через Чорне море з можливістю входу в Азовське море є одним з небагатьох, але дуже важливих проектів, що пов'язують Грузію та Росію. Пороми розвантажили ділянку Військово-Грузинської дороги та дозволили збільшити товарообмін із Вірменією» [25].

Підсумовуючи, зазначимо, що на цьому етапі Грузія, з погляду геополітики, є важливим об'єктом у здійсненні інтересів світових геополітичних акторів, таких як США та Росія. Саме її можливий потенціал, як країни транзитера енергоносіїв на ділянці транспортного коридору «Захід-Схід», наразі це транспортування нафтопродуктів і газу з країн Центральної Азії та Азербайджану до Європи, збільшує її геополітичне значення,

особливо при тому, що цей канал допомагає ЄС та США диверсифікувати постачання енергоресурсів на західні ринки в обхід Росії.

Також з погляду геополітичного потенціалу, Грузія приваблива для міжнародних інвесторів особливо за умови, що гарантом виконання всіх домовленостей виступає США. Основні інвестиції надходять до сфери будівництва транзитних інфраструктурних проектів. Гроші, що надійшли до Грузії, збільшують інтерес Заходу внутрішньополітичним простором республіки. В даному випадку «геополітичні фактори набувають не так економічної імплікації, як політичної». Зважаючи на те, що «Грузія прийняла прозахідний курс і відмовилася від запропонованих росією енергетичних та інфраструктурних проектів, росія залишається обмеженою у реалізації своїх інтересів у Закавказзі. Саме Грузія в майбутньому має стати плацдармом росії для створення єдиного геополітичного простору між Азербайджаном та Вірменією, Туреччиною та Іраном, але в поточних умовах російської агресії та сьогоденішньому керівництві країни агресора все це неможливо. Росії потрібно піти на поступки з різних напрямків, щоб знову повернути партнерські відносини з Грузією і вже разом із нею реалізовувати програму нової геополітики Кавказу» [31].

Слід також повернутись на початок грузинсько-російських відносин та уточнити, що відносини між Республікою Грузія та Російською Федерацією починаються лише через рік після здобуття нею незалежності. Російське посольство в Тбілісі розпочало роботу в 1992 р. «Дипломатичні відносини між рф і Грузією були встановлені 1 липня 1992 р., Грузія була членом СНД з 19 квітня 1994 р. У серпні 2008 р. грузинський парламент прийняв рішення про вихід із Співдружності. Відповідно до положень Статуту СНД членство Грузії в організації припинилося 18 серпня 2009 р. Одночасно Грузія продовжує брати участь у 40 міжнародних договорах (з необмеженим суб'єктним складом), підписаних у рамках Співдружності» [42].

Раніше згадувалося, що у правлячих колах республіки набирали обертів проросійські настрої. Це ми можемо спостерігати і у даний час на фоні російської агресії в Україні. Грузинський народ підтримує Україну, а правлячі коли ведуть не зовсім однозначну політику зберігаючи з Росією контакти. Курс на Захід, прийнятий чинною владою, перешкоджав реалізації інтересів Російської Федерації у регіоні. Насамперед відбулося охолодження відносин, пов'язаних з політичною та економічною сферами. Основним завданням Росії в Грузії на той момент була підтримка партнерських відносин для здійснення постійної взаємодії з Вірменією, Туреччиною та Азербайджаном.

Існує ряд складнощів, що ускладнюють нормальне функціонування російсько-грузинських відносин. Насамперед, це претензії, що накопичилися один до одного. Іншими словами, «відносини між Москвою та Тбілісі переживають найгірші часи з моменту розпаду Радянського Союзу. На російсько-грузинських відносинах позначається вплив вантажу взаємних претензій та закидів, зберігаються взаємна недовіра та підозри»[44].

Спочатку передбачалося, що у разі нормалізації відносин між двома країнами візи буде скасовано, але спочатку конфлікт у серпні 2008 р., а потім і розрив дипломатичних відносин повністю згорнули цей процес. До сьогодні громадянам Грузії потрібен цей дозвільний документ для в'їзду на територію Росії. Введення особливого порядку перетину кордону вплинуло на велику кількість грузинських сімей, родичі яких проживали на території північного сусіда.

Політичний конфлікт між Росією та Грузією поступово відібрав у останнього ці привілеї. Спочатку в РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ проводилися заходи щодо закриття ринків для товарів з Грузії, а незабаром для громадян Грузії було запроваджено візовий режим. Слід зазначити, що провідна роль організації належала Росії, через що вона спокійно могла встановлювати свій

порядок денний. У результаті для Грузії участь у СНД стає малозначущою і просто не вигідною.

Альтернативою СНД для республіки стала прозахідна організація ГУАМ. Вперше план створення організації, яка не залежала б від Росії, а також активно підтримувалася світовою спільнотою, був внесений на конференції Ради Європи в Страсбурзі. Назва ГУАМ походить за першими літерами держав-учасниць – Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова. «Офіційно було оголошено, що ГУАМ - це «неформальна консультативна структура» для координації при транспортуванні каспійських вуглеводнів по Євразійському Транскавказькому транспортному коридору, а також для допомоги в урегулюванні конфліктів в Абхазії, Південній Осетії, Нагірному Карабаху [47].

З приходом до влади політичного керівництва на чолі з Михаїлом Саакашвілі у 2004 році відзначалося невелике потепління в грузинсько-російських відносинах. М. Саакашвілі у своїй інавгураційній промові обіцяв розвивати дружні відносини між двома державами, а також зазначив, що під час його керівництва вектор політичного розвитку не буде ані проамериканським, ані прогрузинським, ані проросійським. Але імперські амбіції в. путіна та росії загально зірвали ці благі наміри.

Отже, слід відзначити що ключову роль в грузинсько-російських відносинах відіграли події 2008 року які показали реальний стан речей, і хоча станом на зараз Грузія підтримує відносини з росією, події від 24 лютого 2022 року показують, що росія прагне тільки повного впливу на Грузію і взяття її території під свій протекторат, але правлячі еліти з сьогоднішнім президентом Грузії Саломе Зурабішвілі показують неоднозначність підтримки санкцій та тиску на країну агресора, отже можна зазначити що країна поки перебуває під впливом росії і колишні події 2008 року в кінцевому результаті не повністю позбавили Грузію російського впливу.

Як приклад можна згадати період активної приватизації державного майна Грузії, яке в народі називалося «розпродаж державних активів», крім європейських та американських інвесторів до Грузії запросили й російських. 2005 року важливим інфоприводом стала можлива купівля російською компанією «ЄвразХолдинг» активів АТ «Чіатурмарганець». Російська компанія стала переможцем аукціону, але через чергове охолодження у відносинах двох держав передала право купівлі «Stemcor UK Limited». Цікаво те, що відсутність між Грузією та росією міцних політичних контактів відлякувало багатьох інвесторів. Структури ж, що вклали у приватизаційну кампанію, втратили свої гроші зовсім, або перепродували активи стороннім організаціям.

2.3. Грузія та США: партнерський потенціал та інтеграційні структури

Розглядаючи політику, що проводиться американською стороною, ми можемо спостерігати активність цієї держави у допомозі розбудови Грузії.

На думку політолога Дж. В. Верча, «прихід США в Закавказзя, насамперед пов'язаний із бажанням заволодіти ресурсним потенціалом території. Можливість диверсифікації постачань енергоресурсів в обхід росії допомагала сенаторам, зацікавленим у постачанні «ранньої» та «пізньої» каспійської нафти, пролобіювати законопроекти та отримати кошти для купівлі, а також створення нового транзитного коридору. До того ж, обмежуючи російські інтереси в Грузії, Америка сприяє стабільному зв'язку з іншими державами Південного Кавказу (Вірменія, Азербайджан), а також створенню регіональної мережі трубопроводів. З моменту появи незалежних держав у Закавказзі, одним із головних завдань для керівництва США стало послаблення Росії в цьому регіоні, а також поступове згортання політичної,

економічної та військової присутності там Росії оскільки вона обмежує своїм впливом права та свободи грузинського народу» [14,с.62-63].

Старт програм, які стосуються реалізації проектів, призначених отримання великої каспійської нафти, починається 1997 р. З цього часу, отримані американськими сенаторами кошти надходять на рахунки грузинських банків. Для того, щоб здійснити задумані інфраструктурні проекти максимально швидко, були задіяні сили як грузинських, так і американських консультантів. Крім того, для безпеки на будівельних об'єктах до Грузії було запрошено американських військових. Також, для створення максимально економічно безпечних умов, було потрібно прокладання декількох трубопроводів.

Задля отримання головної частки у проекті магістральних трубопроводів, і навіть задля забезпечення максимальної ізоляції Росії, США готові надавати допомогу державам, що у реалізації їх планів. З 1998 р. до Грузії надходили транші допомоги, спрямовані з американської столиці. Здійснення проектів магістральних трубопроводів вимагало від США дій щодо забезпечення стабільності в регіонах, де вони мають проходити. Саме бажання офіційного Тбілісі інтегруватися в євроатлантичні блоки багато в чому стало головним фактором для їх підтримки з боку США [22, с. 160].

Попри відсутність стратегічних запасів енергоресурсів Грузія вийшла на передній план в американському векторі підтримки країн Закавказзя. Головну проблему становило те, що при політичному тиску на Грузію, республіка може припинити торгове сполучення з Росією повністю перекинувши кордон. Внаслідок цього постраждають не лише російські підприємці, а й цілі держави, такі як Вірменія, Туреччина, Азербайджан.

З моменту здобуття Грузією незалежності вона активно підтримувалася Сполученими Штатами. Білий Дім одним із перших визнав її незалежність 1992 р. і відразу почав допомагати валютними траншами. Е. Шеварднадзе

розглядався американським керівництвом, як вірний союзник, який підпише будь-який документ, надісланий із США. На особливу увагу заслуговує той факт, що офіційні представники на брифінгах заявляли, що Вашингтон підтримує збереження територіальної цілісності Грузії та проти розростання міжетнічних конфліктів на її території.

Президент Грузії всіляко прагнув розширити співробітництво з американським керівництвом, звернувся до Пентагона з проханням про надання кваліфікованих кадрів для підготовки нової грузинської армії.

Політику, що проводилася США у 90-х роках у Грузії можна визначити як комплекс «добровільної, але досить пасивної підтримки суверенітету нових країн». Причиною цього є внутрішньополітичні аспекти. Після того, як було завершено протистояння двох наддержав, для Сполучених Штатів стало можливим застосування коштів, що звільнилися, які прямували раніше на зовнішню політику, для вирішення питань внутрішньополітичних [28, с. 170].

Це значно ускладнювало завдання Вашингтона переконання Конгресу в тому, що тепер необхідно спрямовувати зовнішньополітичний вектор на Закавказзі. Крім того, для затвердження першості Америки в рамках моделі «плюралістичної монополярності», їй необхідно було приділяти увагу іншим регіонам і конфліктам, що там відбуваються (варто згадати ситуацію, що складається до середини 90-х рр. на Балканах).

У 1997 р. у блок ГУАМ були об'єднані деякі країни СНД: Грузія, Україна, Азербайджан та Молдова. «Це внесло антиросійський курс і це об'єднання змогло кинути виклик політичним інтересам російської федерації країн СНД. Спочатку метою існування блоку ГУАМ ставився розвиток транспортної та нафтопровідної інфраструктури, але згодом дедалі більшого значення набував військовий напрямок їх розвитку. Насамперед про це говорили їхні ідеї про організацію «спільних миротворчих контингентів» і

плани боротьби проти сепаратизму, що будуються» [44].

Для Америки Грузія має стратегічне значення з огляду на те, що найкращі маршрути транспортування каспійської нафти та газу пролягають її територію.

Важливо відзначити, що після того, як Сполучені Штати визнали закавказькі регіони сферою своїх політичних інтересів, вони заохочували ініціативи керівництва Грузії щодо реалізації геополітичної функції з опорою на західні країни та на Америку, зокрема.

США прагнули не тільки якнайшвидше організувати нафтопроводи через Грузію, спрямовані на експорт, а й забезпечити її незалежність від імпорту нафти та газу з Росії. Це призвело б до виключення Грузії зі сфери політичного впливу Російської Федерації.

Державам, колишнім республікам СРСР, є альтернативна перспектива розвитку, крім зближення з Росією. Привабливість входження до НАТО, що тягне за собою економічний добробут, є дуже високою. Так було в 90-х гг. Грузія тільки й говорила про велику вигоду, яку обіцяв би їм вступ до блоку. Така міра Заходу мала послабити існуючі тенденції інтеграції через Співдружність Незалежних Держав[47].

Західні експерти при цьому бачили забезпечення у надійності та захищеності майбутніх інвестицій у неспокійному грузинському регіоні. Головним гарантом суверенітету республіки стане створення національної армії, а розміщення її території військових баз НАТО.

До військового впливу США в Грузії належить і посилення позиції Тбілісі щодо виведення з території країни російських військових баз.

Новий президент Грузії Михайло Саакашвілі прийшов до влади на хвилі різкого загострення внутрішньополітичної обстановки в листопаді 2003 р., яке переросло в віддалення від влади Шеварднадзе. Цікаво те, що на інавгурації Саакашвілі був присутній Держсекретар Сполучених Штатів К.

Пауелл. «Революція троянд» стала подією надзвичайної політичної важливості, висунувши тоді Грузію в перші ряди на міжнародній арені.

Після «революції троянд» активність США у Грузії помітно зросла. У травні 2005 р. відбувся візит Дж. Буша, першого з американських президентів, який відвідав Грузію, що демонстративно наголосило на схваленні Америкою нового політичного режиму[14, с. 70].

Націлена на Захід нова влада вважає, що вступ республіки до Альянсу відбудеться незабаром. Грузія прагне стати «першопрохідником» політики НАТО в Закавказзі, розраховуючи тим самим набути привілейованого статусу. США, продовжуючи підтримувати Грузію у її прагненнях, мають однозначну думку щодо цієї інтеграції.

Аналізуючи цілі політики США в Грузії, ми насамперед говоримо про транзитний потенціал республіки. Країна за рахунок свого географічного розташування є основним транзитером енергоресурсів з басейну Каспійського моря та Середньої Азії, при цьому експорт вуглеводнів проходитиме в обхід території Росії. Це дозволить організувати альтернативний шлях постачання нафти та газу на ринки Заходу.

Отже, останні події в Україні з початком повномасштабного вторгнення російської армії на територію суверенної України яскраво показують різноманітність у підходах до побудови партнерства США та Росії з іншими країнами, так як кінцевий результат всіх партнерських угод Росії, це поглиблення впливу та обмеження прав та свобод громадян будь якої країни, а партнерство з США дає свободу прийняття рішень іншим країнам, розвиток капіталізму та соціально-економічне зростання в цілому. Тому поглиблення партнерства у всіх сферах Грузії та США в кінцевому результаті буде відповідати соціально-економічного розвитку Грузії в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 3. РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ ГРУЗІЇ

3.1. Зовнішня політика Грузії у рамках субрегіональної взаємодії (Туреччина, Азербайджан, Вірменія)

Важливим елементом геополітичного позиціонування Грузії є її відносини з сусідніми державами Азербайджаном, Туреччиною та Вірменією, на чому наголошується в Резолюції парламенту про Основні напрямки зовнішньої політики Грузії, затвердженій у березні 2013 р.: «Для цих країн Грузія має стати простором для реалізації взаємовигідних політичних та економічних відносин та бізнес-можливостей» [45].

Реалізація зазначених цілей потребує, насамперед, поглиблення відносин з регіональним лідером – Туреччиною. Вповні про лідерські амбіції Туреччини свідчать слова її багаторічного міністра МВС Ахмеда Давудолгу: «Ми хочемо бути спроможними визначати хід подій у нашому регіоні так, щоб це найкраще служило миру і стабільності і в результаті позитивно впливало на глобальний розвиток. Це особливо важливо зараз, коли ми проходимо через етап значних перетворень, а потенційний вплив нашої політики сильніший, ніж будь-коли» [6]. Відтак, відносини з сусідніми державами Анкара розглядає як першочергові. В цьому плані особливе значення вона надає співпраці з Азербайджаном і Грузією задля забезпечення поступального розвитку турецької економіки енергоресурсами, що співпадало з зацікавленістю цих країн у залученні інвестицій під свої природні ресурси та географічне положення. Цьому сприяло підписання 1994 року між Грузією та Туреччиною низки важливих угод: Договору про дружбу та співпрацю, контракту про будівництво нафтопроводів Баку – Тбілісі –

Джейхан і Баку – Супса, а також газопроводу Баку – Тбілісі-Ерзерум. Не дивно, зазначає грузинський політолог Гія Хухашвілі, що «після будівництва трубопроводів ... за якими каспійські енергетичні ресурси стали надходити на турецькі та європейські ринки, міждержавні зв'язки Туреччини, Азербайджану та Грузії помітно зміцнилися. Ситуація, що склалася, дозволила говорити про взаємну зацікавленість Грузії та Туреччини, про спільність інтересів, що стали основою для збільшення інтенсивності взаємодії між ними» [37].

У 2007 р. розпочалося будівництво залізниці за маршрутом Баку – Тбілісі – Карс. Після завершення будівництва в 2017 р. вона з'єднала залізничні мережі Туреччини, Грузії та Азербайджану. Це має не лише економічне, а й політичне значення, «з'єднуючи залізниці Південного Кавказу через Туреччину із залізничною лінією Європи» та стаючи частиною залізничного коридору Європа – Кавказ – Азія [25].

Зазначимо, що Грузія не лише отримала право відбирати певну частку нафти й газу з трубопроводів, як оплату за транзит, вона суттєво покращила свої можливості щодо експорту грузинських товарів на турецький та азербайджанський ринки. Проте, Туреччина, як більш економічно сильна держава, отримала більше преференцій у відносинах з Грузією. Цьому сприяло підписання договору про вільну торгівлю (набув чинності в 2007 р.) завдяки якому Туреччина стала найбільшим торговим партнером Тбілісі. Зазначимо, що низка грузинських політиків і політологів вважають, що укладання цієї угоди завдало шкоди національним інтересам, оскільки проникнувши на відкритий грузинський ринок більш конкурентні турецькі товари витіснили з нього аналогічні грузинські речі [37].

Таку позицію підтверджують статистичні дані. За підсумками 2021 р. обсяги зовнішньої торгівлі Грузії становили \$14,3 млрд, що на 25,6% перевищує показник 2020 р. Обсяги експорту Грузії склали \$4,2 млрд

(+26,9%), а обсяги імпорту – \$10,1 млрд (+25,1%). Сальдо для Грузії негативне і становить -\$5,8 млрд. Основними позиціями грузинського експорту є: мідні руди (19,2%), феросплави (11,3%), автомобілі (10,8%), та вино (5,6%), а імпорту – автомобілі (8,9%), нафта і нафтопродукти (8,2%), мідні руди (7,3%) та медикаменти (3,8%). Головними торговельними партнерами Грузії у 2021 р. були Туреччина (15,0% від зовнішнього торговельного обігу країни), РФ (11,4%), КНР (10,3%) та Азербайджан (7,9%) [16]. Зазначимо, що збереження позитивної динаміки здатне, знизити побоювання грузинських експертів щодо ризиків у цьому напрямі.

У Концепції національної безпеки Грузинської республіки наголошується, що Туреччина підтримує її зусилля щодо створення стабільних економічних, політичних та військових інститутів і є провідним регіональним партнером Грузії. Наголошується на тому, що Туреччина є важливим торговим та економічним партнером, а спільні регіональні транспортні та енергетичні проекти мають стратегічне значення для обох країн. Наголошується на допомозі, що надається Туреччиною у навчанні особового складу грузинських військових частин та модернізації військової інфраструктури Грузії, що посилює її військовий потенціал [33].

Позиція Туреччини щодо Грузії була документально закріплена підписанням Трабзонської декларації у червні 2012 р. В ній було відображено основні напрямки співробітництва у сферах економіки, енергетики, транспорту та культури. Важливим було й те, що окрім Грузії та Туреччини її підписав ще один пріоритетний для Грузії регіональний партнер – Азербайджан [4, с. 103].

На думку Майкла Сесайра, якщо «відносини між Туреччиною, Азербайджаном і Грузією будуть розвиватися за тією ж траєкторією, вплив Анкари на Кавказі продовжуватиме зростати за рахунок Росії, яка довгий час вважалася регіональним гегемоном, але яку Туреччина, вже перевершила».

Аналітик зазначив, що Грузії «відносини з Туреччиною можуть допомогти розширити участь у регіональній торгівлі та інвестиційній діяльності, а також затвердити те, чого вона активно прагне – незалежність від Росії» [42]. Мабуть, слід заперечити чи вірніше, уточнити, що, на наш погляд, Грузія, як і всі інші пострадянські держави, повинна прагнути реалізації своїх національних інтересів за допомогою здійснення прагматичної та реалістичної зовнішньої політики

Крім розвитку відносин із Туреччиною, Грузія у своїй регіональній політиці «прагне поглиблення партнерських відносин з Азербайджаном та Вірменією на основі співробітництва у сфері взаємних інтересів». У Концепції національної безпеки Грузії наголошується, що з цими країнами Грузію пов'язують добросусідські відносини і «формування спільних підходів щодо майбутнього розвитку регіону» є дуже серйозним та значущим чинником їхньої взаємодії. Передбачається, що всі три країни Південного Кавказу повинні сприяти безпеці, стабільності та благополуччю регіону. Тільки спільна робота в цьому напрямку (за допомогою єдиного економічного простору та формування спільного ринку через співпрацю та міцне бізнес-партнерство) призведе до реальних досягнень[36].

Слід, однак, визнати, що відносини Грузії з Азербайджаном та Вірменією перебувають на різних рівнях та розвиваються нерівномірно.

Якщо Туреччина для Грузії є торговим партнером номер один, то другим після неї найбільшим торговим партнером є Азербайджан. Справді, за матеріалами грузинської статистики, торговельний оборот із Азербайджаном у 2021 році становив 1,34 млрд доларів США. При цьому експорт з Грузії до Азербайджану - 710,3 млн. доларів США, а імпорту – 638,1 млн. доларів США, що в порівнянні з 2020 роком демонструє невелику, але стійку позитивну динаміку[1].

Відтак логічним є закріплення в Концепції національної безпеки Грузії відносини стратегічного партнерства з Азербайджаном, що дозволяє органічно поєднувати сильні сторони одне одного: енергетичні ресурси Азербайджану та транзитні можливості Грузії. Зокрема, як наголошує в своїй дисертації Ольга Шабельникова, «проект залізничної колії Баку – Тбілісі – Карс, покликаний збільшити функцію транзиту міжнародних мереж та сприяти розширенню економічних зв'язків між Сходом та Заходом, на думку грузинської сторони, важливий для підтримки конкурентоспроможності Азербайджану як частина транзитного коридору». Крім того, обидві країни взаємодіють у рамках організації ГУАМ, «Східне партнерство» (під егідою Європейського Союзу), «Партнерство заради миру» (програма НАТО), що «сприяє гармонізації інтересів безпеки та спільних позицій щодо різних стратегічних питань» [40, с. 140].

Якщо взаємини з Баку в Тбілісі, завдяки всім перерахованим вище факторам, називають стратегічним партнерством, то ситуація щодо взаємодії з Вірменією набагато менш результативна. З одного боку, є розуміння того, що «Грузія та Вірменія мають використовувати вигоду від спільних економічних, комунікаційних та транспортних проектів». У грузинській Концепції національної безпеки зазначено, що Вірменія може вигідно використати транзитне становище Грузії для транспортування вірменської продукції її територією. Між країнами діють близько вісімдесяти міжнародних договорів та угод. Основним документом у взаємодії між двома республіками є Договір «Про дружбу, співпрацю та взаємну безпеку», який був укладений у жовтні 2001 року [23 с. 29].

Діє ціла низка договорів та угод (про вільну торгівлю, про транспортне та повітряне сполучення, про юридичну взаємодопомогу, про заохочення інвестицій та ін.), що сприяють розвитку торговельно-економічних зв'язків. Однак реальна співпраця Тбілісі та Єревану реалізується переважно в рамках

проекту ЄС «Європейська політика сусідства» («Східне партнерство») та в рамках регіонального форуму – Чорноморська організація економічного співробітництва (BSEC)» [13].

Для результативної співпраці між Грузією та Вірменією явно не вистачає поглиблення двостороннього формату взаємин. На наш погляд, ця ситуація пов'язана з участю Грузії та Вірменії у різних інтеграційних проектах, що визначаються вектором їхньої зовнішньополітичної стратегії, який у свою чергу пов'язаний з необхідністю вирішення низки політичних питань.

Зокрема, для Вірменії, головне питання – врегулювання Нагірно-Карабахського конфлікту та «існуюча сьогодні проросійська зовнішньополітична орієнтація пов'язана саме з необхідністю забезпечення безпеки для Вірменії та Карабаху. На думку експертів, «різке погіршення відносин між Росією та Заходом позначилися також і на новому геополітичному контексті Південного Кавказу, створюючи нові виклики та можливості для Вірменії та Грузії». В оцінці української кризи, Вірменія і Грузія займають різні позиції у зв'язку з тим, що вони мають «різні підходи як у питаннях безпеки, так і у своїй політиці та відносинах до великих держав, що протистоять один одному, а також політичним і військово-політичним структурам». Для Вірменії основним військово-політичним партнером є Росія, з якою відносини Грузії дуже напружені. Для Грузії пріоритетним регіональним партнером є Туреччина, а разом з нею і Азербайджан, що викликає у Вірменії, через наявність давніх і далеких від вирішення протиріч (з Азербайджаном щодо Нагірного Карабаху, з Туреччиною з приводу визнання геноциду вірмен в Османській імперії) та враховуючи її географічне становище, побоювання можливої ізоляції та комунікаційної блокади» [10, с. 62].

Останніми роками політичні реалії більш опукло продемонстрували різницю між позиціями Вірменії та Грузії, підштовхнули до участі у різних інтеграційних групах. Однак «фактор наявності спільних кордонів, багатовікове дружнє сусідство, тісні переплетення зв'язків, загальні труднощі та спільні цілі забезпечення безпеки та стабільності в регіоні повинні призвести до спільного (за взаємної згоди) пошуку шляхів розбудови взаємовигідних відносин між цими двома кавказькими державами. Головне мінімізувати втручання у двосторонні відносини третіх сторін. Немає жодних сумнівів у тому, що такі спроби робитимуться»[21, с. 4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що на наш погляд у південнокавказькому регіоні скоріш застосовуються інтеграційні моделі в рамках економічної, соціальної, культурної, наукової взаємодії, які за певних умов і через досить тривалий проміжок часу можуть призвести до усвідомлення необхідності політичної інтеграції для вирішення прагматичних завдань, складових в основу національних інтересів. На відміну від прагнення Тбілісі до поглиблення інтеграції з ЄС, яке є скоріше політичним пріоритетом, пов'язаним із досить далекими перспективами, регіональні зв'язки приносять реальну користь уже сьогодні. Цілком можливо, що співпраця та взаємодія країн Південного Кавказу з урахуванням інтересів одна одної могла мати великий успіх.

Проте, спостереження за зовнішньополітичними процесами Грузії та її сусідів у регіоні вкотре демонструє певну парадоксальність.

3.2. Перспективи зовнішньої політики Грузії в оцінках грузинського суспільства

Роль іміджу держави у сучасному інформаційному суспільстві неможливо переоцінити. Становлення Грузії як актора міжнародних відносин

з одного боку в пострадянському сегменті, а з іншого - на глобальному просторі світової політики, поставило перед країною завдання формування свого зовнішньополітичного іміджу як відображення своєї національної ідентичності. Однак цей процес багато в чому визначається зовнішньополітичною кон'юнктурою, співвідношенням сил глобальних акторів світової політики, що негативно позначається на стабільності зовнішньополітичного іміджу Грузії.

З одного боку, практично всі мають безпосередній доступ до інформації, що впливає на формування іміджу, відповідно можуть самі осмислювати та інтерпретувати цю інформацію, а з іншого – глобалізація привнесла безліч можливостей для використання різних механізмів конструювання іміджу держави через засоби масової інформації та комунікації. Як зазначав американський політолог Кеннет Уолтц, «національні політичні еліти за допомогою ЗМІ конструюють імідж держави, спираючись на природу психології масової свідомості, яка сприймає різні політичні та соціальні процеси через систему міфів та стереотипів, деяких спрощених схем та моделей. Роль впливу засобів масової інформації на формування політичного порядку денного безпрецедентна, однак, завжди постає питання про те, хто і яким чином, за допомогою яких механізмів та інструментів впливає на ЗМІ та контролює їх. Можливі два основні варіанти відповіді на поставлене запитання. У країнах, де є офіційна цензура, де має місце сильний державний апарат, в руках якого зосереджена вся влада, монополія над ЗМІ здійснюється правлячою державною елітою. В інших випадках, у країнах, де ЗМІ не є державними, не піддаються всеосяжній державній цензурі та контролю, збільшується роль економічних учасників» [34, с. 93].

Для Грузії за наявних у країні економічних труднощів та етнополітичних конфліктів позитивний імідж вкрай важливий. Враховуючи

той факт, що залучення до західних структур республіка позначила як одну зі своїх найважливіших зовнішньополітичних цілей, надавши своїм інтеграційним устремлінням західний вектор, стало очевидним, що наявність позитивного іміджу стабільної безпечної території – фактор, який часом відіграє вирішальне значення для проведення успішної зовнішньої політики, і для отримання підтримки та допомоги від Заходу.

Ми поділяємо точку зору грузинського політолога Арчила Гамзардії, що робота над іміджем Грузії має кілька напрямків. «По-перше, формування образу власне самої держави у світі, її ролі, її місця у міжнародних відносинах, позначення позицій. По-друге, формування як усередині країни, так і за її межами певних образів внутрішньої опозиції та зовнішньополітичних акторів з якими Грузія взаємодіє та/або залежить тією чи іншою мірою (США, ЄС, НАТО, росія, та ін.). Зокрема, то конструювання образу російської федерації як ворожого Грузії агресора, окупанта, додало вагомий штрих до зовнішності маленької країни, що прагне набуття цілісності, до демократичних прав і свобод, до інтеграції в європейські структури, і вплинуло не тільки на громадську думку грузинських громадян. Виражене в різних соціологічних опитуваннях. Цілком можливо, що європейці знають Грузію лише як країну, на яку в серпні 2008 року напала Росія, фактично анексувавши її території» [5].

Значимість формування певного іміджу країни стала особливо очевидною у контексті інформаційної війни, яка розгорнулася на тлі подій серпня 2008 року. Діяльність, спрямована на створення образу маленької країни беззахисної перед потужним північним сусідом, що прагне відновлення своєї територіальної цілісності і протиставляє це прагнення неімперським амбіціям Росії, яка «карає» Грузію за її послідовну прихильність до європейської інтеграції.

Образ Грузії в рамках пострадянського простору, безсумнівно, сформований більшою мірою, ніж у всьому світі. Він формувався у період існування у межах Радянського Союзу. Втім, більш певну систему уявлень про Грузію, що склалася століттями, мають сусідні країни. Йдеться, перш за все, про Вірменію, Азербайджан та Туреччину. Очевидно, наявність спільних кордонів і у зв'язку з цим - певних взаємин дозволяє більш чітко сконструювати образ країни, причому цей образ, найімовірніше, буде об'єктивнішим за своєю суттю, так як буде ґрунтуватися на реальних фактах. До того ж цей образ матиме певну значиму характеристику, наприклад, сприйняття образ доброго, дружнього сусіда, чи як результат багаторічної ворожнечі і протистояння – образ ворога. Для всього світу і особливо для такого бажаного для грузинських еліт простору західної цивілізації, Грузинській республіці довелося створювати свій імідж, «ліпити» його практично на порожньому місці, заповнюючи нішу незнання та незнання.

Образ держави – багаторівневий феномен, у його структурі можна назвати роль окремих осіб, які представляють держава різних рівнях внутрішньої і до зовнішньої політики. При тенденції до персоніфікації виникає небезпека зведення образу політичного інституту чи держави до іміджу окремого політичного лідера.

Слід також врахувати, що образ держави складається під впливом різних факторів: географічне та геополітичне становище країни, пройдені етапи історії, державний устрій, політичний режим, внутрішньополітичний процес. Однак, «враховуючи той факт, що імідж не просто образ, а образ спеціально свідомо створюваний, у тому числі і з метою формування певної громадської думки для досягнення поставленої мети, всі перераховані вище фактори мають досить широкий спектр інтерпретацій. Більше того, природа іміджу має характер динамічний, вона схильна піддаватися впливу соціально-психологічного середовища, що постійно змінюється, різних

протирич, що виникають у політичному житті держави, зокрема – боротьби політичних еліт, коли опозиційна еліта починає здійснювати цілеспрямовані дії для позначення своєї позиції» [19, с. 64].

У зв'язку з цим слід окремо зупинитися на результатах проведення соціологічних опитувань у Грузії останніми роками.

Таким чином, враховуючи значущість громадської думки в сучасному світі, звернення до неї, незважаючи на зазначені проблеми, є неминучим.

Проаналізуємо низку опитувань громадян Грузії в контексті ставлення грузинського суспільства до зовнішньополітичного курсу країни та до можливих союзників та противників Грузії.

Говорячи про переваги грузинського суспільства, дослідники спираються на результати соціологічних опитувань, що проводяться на замовлення Міжнародним республіканським інститутом, Національним демократичним інститутом (NDI) і грузинським відділенням Кавказьких дослідницьких ресурс-центрів (CRRC Georgia).

У 2008 році напередодні Бухарестського саміту НАТО в Грузії було проведено всенародний плебісцит на тему «Чи підтримуєте ви вступ Грузії до Організації північноатлантичного договору (НАТО)». «У загальному опитуванні брали участь 1982318 виборців, і «приблизно 77% громадян, які взяли участь у процедурі, проголосували за вступ до НАТО» [2]. Опитування проводилося з чіткою метою – переконати керівництво країн-членів НАТО в народній підтримці входження Грузії до альянсу. Однак той лише пообіцяв Грузії, як і Україні, надати перспективу вступу до НАТО в майбутньому..

У 2010 році грузинські телекомпанії оприлюднили опитування громадської думки, проведене Міжнародним республіканським інститутом (IRI) та Інститутом Геллапа. «Опитування по всій Грузії проводилося з 27 вересня до 7 жовтня 2018 року, і в ньому взяли участь 1500 осіб. Згідно з оприлюдненими грузинськими телеканалами дослідженнями, найголовнішим

партнером Грузії 56% опитаних вважають США, а найбільші загрози, на думку 83%, походять від Росії. 92% респондентів взаємини між США та Грузією оцінюють позитивно, що стосується взаємин із Росією, то, на думку 94% опитаних, вони негативні. Вступ Грузії до НАТО підтримує 77% опитаних, не підтримує 9%» [2]

Як випливає з висновків дослідження, проведеного американцями у 2018 році, населення країни повністю підтримує зовнішньополітичний курс керівництва: «78% респондентів бачать у Росії «головну небезпеку» для Грузії. 61% опитаних вважає головним партнером Грузії Сполучені Штати, а ще 33% – Євросоюз».

З приводу даних опитувань, у лавах грузинської опозиції та серед грузинських незалежних експертів, виникає безліч сумнівів у реальності озвучуваних цифр і висновків щодо переваг грузинського суспільства.

У «Кавказькому барометрі» у 2013 р. було поставлено два прості питання: «Хто головний друг Грузії?» та «Хто головний ворог Грузії?». Результат: головним другом 31% опитаних стали Сполучені Штати Америки, 8% - Азербайджан, 7% - Росія. Далі йшли Україна (4%), Туреччина (3%), Вірменія (2%). 16% відповіли, що ніхто не є другом для Грузії. 29% не знали, кого можна вважати другом Грузії. Державою-ворогом 44% опитаних назвали Росію, 4% – США, 3% – Туреччину, 29% респондентів не визначились. На думку більшості учасників опитування IRI (88-92%), відносини Грузії з Азербайджаном, державами-членами ЄС, США, Туреччиною та Україною є добрими. Дещо відстає за цим показником Вірменія, відносини з якою добрими називає 80% опитаних. 53% респондентів вважають добрими відносини Грузії з Іраном, тоді як 6% опитаних оцінили їх як погані. 85% опитаних назвали російсько-грузинські відносини поганими і лише 5% назвали їх добрими» [41].

Після по-нападу Росії на Україну в 2014 р., а особливо після 24 січня 2022 року свідомий вибір населення Грузії більшою мірою підтримує європейський вибір Грузії при цьому наголошуючи не зменшення впливу Росії та інтеграційних процесів з приводу євразійської інтеграції. Війна Росії з Україною шокувала світ. Вона також шокувала Грузію, а нове опитування від CRRC Georgia викриває ступінь наявних політичних наслідків. Наслідки війни, що стосуються зовнішньої та внутрішньої політики Грузії, виявилися доволі масштабними. Офіційна позиція Грузії щодо війни була суперечливою: в той час як прем'єр-міністр Іраклі Гарібашвілі категорично заявив, що Грузія не приєднається до санкцій, накладених Заходом проти Росії, президент Грузії Саломе Зурабішвілі почала медійний та дипломатичний бліц у Європі, висловлюючи рішучу підтримку Україні.

На відміну від реакції влади щодо війни, реакція суспільства була однозначною. Грузини виходять в підтримку України у всіх містах та селах.

З огляду на війну в Україні та навколишні потрясіння в Грузії, 7-10 березня 2022 року CRRC Georgia провели опитування, яке «охопило 1092 респондента. Результати опитування дозволили зробити висновки щодо того, кого грузини звинувачують у війні (Росію), яких дій грузини прагнуть від свого уряду (підтримати Україну), а також щодо внутрішніх політичних наслідків реакції влади («Грузинська мрія понесла значні втрати у підтримці виборців). Переважна більшість грузинського суспільства покладає відповідальність за війну на Росію (43%) або на Володимира Путіна (37%). Інакше вважають 3% респондентів за винятком 9%, які не визначилися. На питання про те, чи уряд Грузії має приєднатися до санкцій, більшість респондентів відповіли ствердно (66%). Думки розділилися щодо того, чи Грузія має приєднатися до всіх санкцій (39%), чи до деяких (27%). Лише 19% відповіли, що Грузія не має приєднуватися до санкцій взагалі. 14% не були певні у цьому питанні» [24].

Таким чином, аналізуючи можливість участі Грузії у європейській інтеграції, можна резюмувати наступне:

- при всій неоднозначності позицій різних представників політичних еліт, у Грузії є вивчення питання про можливість приєднання до Європейського союзу;

- позиція громадянського суспільства та позиція офіційної влади Тбілісі щодо євразійської інтеграції неоднорідні, мають серйозні, у деяких випадках полярні розбіжності. Офіційна політична еліта переважно надає пріоритет інтеграційним проектам Європейського Союзу та НАТО. Разом з тим, існує розкол усередині політичної еліти Грузії;

- на сьогодні в Грузії, активізувалася робота зі створення дорожньої карти ще активнішої євроінтеграції. Також у травні 2018 р. було досягнуто домовленості з головою Єврокомісії Ж.-К. Юнкером щодо започаткування регулярних щорічних зустрічей представників урядів Європи та Грузії з метою обговорення успіхів останньої на шляху євроінтеграції. Все це є складовою політики «незворотної інтеграції» країни до ЄС та НАТО, закріпленої у програмі нового прем'єр-міністра Грузії.

Отже, незважаючи на певні проблеми, як-то невирішені територіальні суперечки, Грузія має на сьогодні досить високі шанси стати повноцінним членом Північноатлантичного альянсу вже в порівняно близькому майбутньому. Однак, на нашу думку, позитивне чи негативне вирішення цього питання залежить у даний час не стільки від зусиль Грузії, направлених на виконання всіх належних умов для приєднання до НАТО, скільки від геополітичної кон'юнктури.

Залишається для Грузії надзвичайно актуальною й співпраця з Євросоюзом. Європейська цивілізація загалом та ЄС зокрема є прикладом для наслідування та привабливою консолідаційною структурою. Тому низка країн (серед яких Грузія та Україна) цілеспрямовано намагаються стати

частиною цього об'єднання. Тобто, навіть беручи до уваги певні кризові явища у Євросоюзі, він продовжує бути для Грузії основним центром тяжіння.

ВИСНОВКИ

Проведене в кваліфікаційній роботі дослідження дозволяє зробити низку узагальнень та висновків:

Аналіз історіографії засвідчив, що даним питанням все частіше цікавляться науковці як вітчизняні, так і зарубіжні. Тому інформації для комплексного дослідження проблеми є достатньо. Відповідно, аналіз джерельної бази показав, що вона є достатньою та достовірною, її надійність забезпечена великою кількістю першоджерел.

Проаналізовано основні теоретичні концепції в умовах трансформації системи міжнародних відносин. З'ясовано, що на рубежі ХХ – ХХІ ст. Потсдамська система міжнародних відносин вичерпала себе й була замінена спочатку монополярною, а згодом – багатополарною системою. Збільшилося різноманіття акторів міжнародних відносин, до політичного лексикону міцно увійшло поняття «мультиакторності».

Встановлено, що підвищення загального рівня конфліктності (етнічні та конфесійні протиріччя) в світі, поява на міжнародному рівні несистемних агресивних акторів (наприклад, «ісламської держави») і особливо російсько-українська війна дають підстави говорити про зниження ефективності глобальних інститутів (наприклад, ООН), що робить сучасний світ непередбачуваним та ускладнює прогнозування перспектив розвитку міжнародних відносин.

Досліджено, що починаючи з 1991 року, після міжнародної легітимації, Грузія, як незалежна держава, здобувши свободу вибору, пройшла складний шлях у пошуках національного самовизначення та пріоритетних напрямів зовнішньої політики. Система вибору зовнішньополітичних орієнтирів визначалася геополітичними, економічними та іншими національними

інтересами. Однак Грузії, як і іншим малим державам, часто доводиться обирати позицію, що «балансує», перебуваючи в епіцентрі геополітичних зіткнень провідних акторів світової політики. Грузинська модель зовнішньополітичного вибору базується на пошуку не просто надійного партнера та вірного союзника, а й певною мірою – захисника та покровителя.

Встановлено, що Грузія позиціонує себе як державу з європейською системою цінностей. Відтак стратегічною метою її зовнішньої політики, яку підтримує більшість громадян, є європейська інтеграція та набуття членства в Європейському Союзі. Проте для Європи Грузія залишається нестабільною територією, що важко контролюється. Враховуючи ті проблеми та виклики, з якими стикається Європейський Союз за останні роки, йому може не вистачити зусиль для роботи, яку необхідно проводити в Грузії, щоб вона стала частиною європейської спільноти. З іншого боку чітке прагнення Грузії до європейської спільноти може реалізувати ці прагнення не тільки в теорії а і на практиці, надання Грузії асоціації з ЄС доповнює цей аргумент.

З'ясовано, що інтеграція до євроатлантичних структур і НАТО, стратегічне партнерство із США не залежить від зміни правлячої більшості та перебувають в епіцентрі грузинської політики, як в період президенства Михайла Саакашвілі, так при президенті Саломе Зурабішвілі.

Розглянуто особливості політичного процесу в Грузії (1991-2021 рр.) й встановлено, що він проходив у край складній зовнішньополітичній та внутрішній обстановці. Головними причинами цього було прагнення росії перетворити її в свого васала шляхом дестабілізації внутріполітичної ситуації через фактичну анексію Абхазії та Південної Осетії. Негативно відбилася на розвитку країни громадянська війна 1991 – 1993 рр., яка призвела до смерті президенти Звіада Гамсахурдії та приходу до влади посткомуністичних функціонерів на чолі з Едуардом Шаварнадзе. Консервація старих порядків, проросійський зовнішньополітичний курс і корупція призвели до «революції

гвоздик» 2003 р. Нове покоління політиків під проводом президента Михаїла Саакашвілі провело глибокі реформи в країні, за підтримки народу обрало новий євроатлантичний зовнішньополітичний курс. Однак, агресія Росії в 2008 р. підірвала економічну ситуацію в країні, що спровокувало наростання соціальної напруги та зумовило помилкове посилення владою силових, антидемократичних методів боротьби з опозицією. Наслідком став перехід у 2012 р. влади до опозиційної «Грузинської мрії» яку нова опозиція звинувачує в проросійських настроях.

Досліджено становлення економіки незалежної Грузії. На початках відновленої незалежності, внаслідок громадянської війни вона переживала глибоку кризу. Так, 1994 р., порівняно з 1988 р., виробництво зернових скоротилося на 32,7%, овочів – на 32, чаю – на 86,8, плодів – на 42,9, винограду – на 44, м'яса – на 28, молока – на 41,9%. Після «революції троянд», уряд у рамках ліберальної політики провів глибокі економічні реформи. Поступово вони дали результат: з 2003 до 2021 року ВВП на душу населення подвоївся чому сприяли інвестиції та макрофінансова допомога США та ЄС.

Прослідковано розвиток концепції національної безпеки Грузії, яка пройшла шлях від партнерства з росією до визнання її, після війни 2008 р., головною загрозою національній безпеці. В документі чітко визначено основні завдання в зазначеній сфері: повна деокупація території Грузії; недопущення терористичних загроз, підтримуваних росією; повернення внутрішніх переселенців на їхню малу батьківщину; розвиток співпраці з США та ЄС; налагодження добросусідських відносин з рф на основі рівності та поваги її суверенітету; розвиток громадянських інститутів та демократії тощо.

З'ясовано, що Грузія, маючи вигідне географічне становище, стала учасником низки інфраструктурних проектів у рамках програм ТРАСЕКА та

ІНОГЕЙТ, переважно в сфера нафто та газопроводів, транспортного сполучення.

Розглянуто динаміку розвитку грузино-російських відносин. Вони пройшли шлях від створення для російського бізнесу сприятливих умов у всіх сферах у 1993 – 2003 роках до торгівельної війни, ініційованої росією в 2004-2012 рр. і поступового відновлення російсько-грузинської співпраці по мірі

Досліджено особливості грузино-американських відносин. З'ясовано, що США активно підтримали відновлення незалежності Грузії, але в період президенства Е. Шаварнадзе обмежувалися підтриманням відносин на мінімальному рівні. Вони активно підтримали «революцію троянд» і глибока реформи, які проводили революційна влада. За допомогою США Грузія стала учасником програм «Партнерство заради миру» (НАТО) та «Східного партнерства» (Європейський Союз). За підтримки Вашингтону Тбілісі дуло залучено до важливих геополітичних енергетичних проєктів.

Проаналізовано зовнішню політику Грузії в рамках субрегіональної взаємодії й встановлено, що головними партнерами в регіоні для неї є Туреччина та Азербайджан. З ними реалізовано важливі геополітичні проєкти: нафтопроводи Баку – Тбілісі – Джейхан, бака – Супса, газопровід Баку – Тбілісі – Ерзерум, залізниця Баку – Тбілісі – Карс тощо. Зазначено, що провідну роль в них відіграє Туреччина. З'ясовано, що співпраця з Вірменією, через її проросійську орієнтацію, бажає кращого.

Проаналізувавши громадську думку щодо перспектив зовнішньої політики Грузії, зроблено висновок у стійких євроатлантичних поглядах більшості громадян, підтримки ними народу України й несприйняття проросійського курсу влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азербайджан та Грузія: торговельний оборот URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_za_stat/geo/3940.html
2. Американське соопитування у Грузії: 92% - за США, 94% - проти Росії. URL: <http://regnum.ru/news/polit/1341147.html>
3. Арад Б. Туреччина: деякі особливості відносин із державами Закавказзя // Центральна Азія та Кавказ. 2000. №5. С. 103.
4. Арон Р. Світ та війна між народами. Київ, 2004. 781 с.
5. Гамзардія А. Зовнішньополітичні орієнтири Грузії з погляду суспільних установок. URL: <http://www.georgiamonitor.org/news/254/1208>.
6. Глава МЗС Туреччини Ахмеда Давудолгу: ексклюзивне інтерв'ю вірменському інформагенству Армінфо // URL: <http://ua.1in.am/4794.html>.
7. Грузія знаходиться не межі дефолту URL: <https://www.sloboda.org/a/24153374.html>
8. Грузія та Туреччина уклали угоди «Про вільну торгівлю». URL: <http://news.day.az/georgia/98833.html>
9. Вачнадзе М., Гурулі В., Бахтадзе М. Історія Грузії (з найдавніших часів до наших днів) URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Vachn/index.php.
10. Вірменія та Грузія у контексті сучасних політичних процесів: Нові виклики та можливості у сфері регіональної безпеки. Тбілісі-Єреван, 2015. С. 62.
11. Вірменія: експерти схильні підтримати кандидатуру Пишиняна URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/skepticism-over-armenia-ruling-party-decision-to-block-protest-leader-pm-bid/4373672.html>

12. Вірмено-грузинські відносини вийшли за межі двосторонніх зв'язків URL: <https://regnum.ru/news/2377117.html>.

13. Двосторонні відносини між Республікою Вірменією та Грузією. Сайт Міністерства закордонних справ Республіки Вірменія URL: <http://www.mfa.am/ru/country-by-country/ge/>

14. Джеймс В. Верч Грузія після «Революції троянд». *Кавказ і глобалізація*. 2006. №1. С. 62-77.

15. Договір між Російською Федерацією та Республікою Грузія про правовий статус військових формувань Російської Федерації, що тимчасово перебувають на території Республіки Грузія. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900430>.

16. Економіка та бізнес-клімат Грузії URL: <https://georgia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/torgovelno-ekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-ta-gruziyeyu/ekonomika-ta-biznes-klimat-gruziyi>.

17. Історія ТРАСЕКА. // Сайт ТРАСЕКА / URL: www.traceca-org.org.

18. Какачія К. Енергетична безпека у світлі Російсько-Грузинської війни: наслідки для Центрального Кавказу. / *Кавказ та Глобалізація*. Баку, 2009, 75 с.

19. Карр Е.Х. Двадцять років кризи: 1919-1939. Введення у вивчення міжнародних відносин / *Теорія міжнародних відносин*. Київ., 2003. 64 с.

20. Лук'янюк В. Тбіліська трагедія. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0409M/>.

21. Манчхашвілі М. Туреччина та безпека Південного Кавказу: «Платформа стабільності та співробітництва на Кавказі». *Центральна Азія та Кавказ*. 2010. Вип. 4. Т. 13. С. 100-107.

22. Мінасян С. Нові виклики та можливості для Вірменії та Грузії в контексті регіональної безпеки. / *Вірменія та Грузія в контексті сучасних*

політичних процесів: Нові виклики та можливості у сфері регіональної безпеки. Тбілісі-Єреван, 2015. С. 4.

23. Наймл. Д.С., Кохен Р.О. Транснаціональні відносини та світова політика / Теорія міжнародних відносин. Київ, 2003. 160 с.

24. Опитування від CRRS Georgia. URL: <https://crrc-caucasus.blogspot.com/2022/10/3/7309234/blog-post.html>.

25. Патарая Т. Пошук нових можливостей вірмено- грузинського співробітництва в рамках системи глобальної безпеки. / Вірменія та Грузія у контексті сучасних політичних процесів: Нові виклики та можливості у сфері регіональної безпеки. Тбілісі-Єреван, 2015. С. 29.

26. Проект «Баку – Тбілісі - Карс». Сайт Georgian Railway. URL: <http://www.railway.ge/?lang=ru>

27. Рамкова угода про інституційні засади створення міждержавної системи транспортування нафти та газу. URL: <http://base.spinform.com/show.doc.fwxrgn//5048>

28. Розенау Дж. До дослідження взаємоперетину внутрішньополітичної та міжнародної систем. / Теорія міжнародних відносин: хрестоматія. Київ., 2003. 170 с.

29. Стамбульський документ 1999 // ОБСЄ. – Стамбул, 2000. 281 с. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=ОБСЄ.+--+Стамбул%2С+2000.+281с&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>

30. Толстов С. Система міжнародних відносин: внутрішні зв'язки та регулюючі механізми. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/19882/47-Tolstov.pdf?sequence=1>.

31. Тренін Д. Запобігання, управління та врегулювання конфліктів на території колишнього СРСР: наскільки сходяться інтереси Росії та Заходу URL: www.terroristica.info/digestOOl9.html

32. Туран І. Туреччина на підйомі: від нерозвиненої країни до регіональної держави. / Сучасна наука про міжнародні відносини там. Хрестоматія у трьох томах / за заг. ред. І.С. Іванова. Київ, 2015. Т. 3. С. 1034.

33. Туреччина, Азербайджан та Грузія: трубопроводи зближують. // <http://www.vestiturkey.com/turci,-azerbadzan-i-gruzi-truboprovod-sblizat-2084h.htm>.

34. Уолтц К.М. Людина, держава та війна: теоретичний аналіз / Теорія міжнародних відносин. Київ., 2003. С. 93.

35. У Грузії нова Концепція безпеки. URL: <https://www.unian.ua/politics/587233-u-gruziji-nova-kontseptsiya-bezpeki.html>.

36. У Тбілісі підписано пакет угод щодо поромної переправи Поті – порт «Кавказ» URL : <https://www.yuga.ru/news/45168//>

37. Хухашвілі: договір про вільну торгівлю з Туреччиною погіршить економіку Грузії URL: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/116334/>

38. Чедія Б. Історичні вибори в Грузії: Зміна влади та формування нової політичної традиції. *Центральна Азія та Кавказ*. Лулео, 2012. №4. С. 68.

39. Чиковані Н. Єдиний Кавказ: історично обумовлена реальність чи політичні ілюзії. *Центральна Азія та Кавказ*. 2005. № 5 (41). С. 63.

40. Шабельникова О. Політика ЄС щодо Азербайджанської Республіки (1991-2014 рр.): Дис. канд. іст. наук. Київ., 2014. 140 с.

41. Язикова А. Підсумки позачергових президентських виборів у Грузії. / *Європейська Безпека: події, оцінки, прогнози.*- 2007. №10 грудень. 16 с.

42. Secire M. Zero Problems 2.0: Turkey як Caucasus Power. URL:<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12354/zero-problems-2-0-turkey-as-a-caucasus-power>.

43. CAUCASUS

BAROMETER

2013

[URL:http://www.crrcenters.org/uploads/barometer_documentation/CB2013%20questionnaire%20ENG.pdf](http://www.crrcenters.org/uploads/barometer_documentation/CB2013%20questionnaire%20ENG.pdf).

44. Financial Times: The Russian Federation must re-focus with post-imperial eyes URL: <https://www.ft.com/content/f39b4af0-6667-11de-a034-00144feabdc0>.

45. On Major Directions of the Foreign Policy of Georgia. Resolution of the Parliament of Georgia of 7 March 2013. URL: <http://www.parliament.ge/en/ajax/downloadFile/53452/Resolution>.

46. Silk Road Strategy act of 1999
[URL:https://www.govtrack.us/congress/bills/106/hr1152/text/ih](https://www.govtrack.us/congress/bills/106/hr1152/text/ih).

47. TACIS Programme Annual Report 1999 // Report from the Commission. COM (2000) 835 final. Brussels. 20.12.2000. -P. 48.

48. The World Factbook: Middle East. Georgia URL: <https://www.cia>.